

ภาพรวมขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม และสมัชชาคนจน

3.1 ความนำ

ในบทนี้ จะให้ภาพรวมเกี่ยวกับขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นในชนบทที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน และมีกรณีสมัชชาคนจนเป็นตัวแทนที่สำคัญ โดยจะศึกษาผ่านข้อมูลจากการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงของประชาชน ในที่นี้ให้ความหมายของการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงว่าเป็นการกระทำร่วม (collective action) ของประชาชนที่ต้องการแสดงออกทางการเมืองในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น แสดงถึงความเดือดร้อน ความไม่พอใจในนโยบายระบอบการปกครอง ฯลฯ หรืออีกด้านหนึ่งเป็นการสนับสนุนบุคคลที่อยู่ในอำนาจทางการเมือง การดำเนินนโยบาย ระบอบการเมืองที่ดำรงอยู่ ฯลฯ และที่สำคัญคือ การเดินขบวน ชุมนุมประท้วงเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวสำคัญของขบวนการทางสังคมหรือเป็นปรากฏการณ์ส่วนย่อยของภูเขาน้ำแข็งที่เบื้องล่างสามารถสืบสาวไปสู่เครือข่ายของกิจกรรมการเคลื่อนไหวกบฏขับเคลื่อนกิจกรรมดังกล่าวนี้ เพื่อให้เห็นภาพพัฒนาการจนถึง “ขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นชนบทในปัจจุบัน และในส่วนสุดท้าย จะกล่าวถึงสมัชชาคนจนเพื่อพรรณนาให้เห็นถึงลักษณะองค์กร ปัญหาและข้อเรียกร้อง เพื่อให้ได้ภาพของกรณีศึกษาก่อนที่จะนำไปสู่การตอบคำถามวิจัยและการพิสูจน์สมมติฐานในบทต่อไป

3.2 พัฒนาการของขบวนการทางสังคมและการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชนบท

ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การเคลื่อนไหวของประชาชนในขณะนี้เป็นไปในลักษณะจำกัด มีปริมาณการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงน้อยมาก ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร ลักษณะของการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงก็คือ มีจุดหมายเพื่อร้องทุกข์ ร้องเรียนต่อผู้ที่มีตำแหน่ง อำนาจในสังคม-การเมืองให้ช่วยแก้ไขความเดือดร้อน ซึ่งในปี 2492 รัฐบาลได้ประกาศใช้ พ.ร.บ.รับเรื่องราวร้องทุกข์ โดยกำหนดประเด็น วิธีการ ผู้ที่อนุญาตให้ร้องทุกข์ ฯลฯ ซึ่งเป็นการดีกรอบให้แคบยิ่งเข้าไปอีก ประเด็นความเดือดร้อนที่นำไปสู่การร้องเรียนส่วนใหญ่เป็นเรื่องผลประโยชน์เฉพาะของบุคคล เช่น ปัญหาเรื่องที่ดินจากผลของการประกาศใช้ พ.ร.บ.ที่ดิน

2497 ปัญหาของพ่อค้าแม่ค้า ปัญหาของกรรมกรผู้ใช้แรงงานที่มีเพียงเหตุการณ์เดียวในปี 2491 โดยไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องค่าแรงหรือสภาพการจ้างงาน ซึ่งประเด็นการสไตรค์ที่เกี่ยวกับสภาพการจ้างปรากฏในปี 2500 จำนวน 2-3 เหตุการณ์

การชุมนุมทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงปี 2500 เป็นเรื่องการระดมของชนชั้นนำทางการเมืองในฝักฝ่าย (clique) ที่ต้องการ "มคิมหาชน" เพื่อสนับสนุนฝ่ายตนหรือโจมตีคู่ต่อสู้ทางการเมือง การไฮปาร์กแต่ละครั้งจึงเป็นการสนับสนุนหรือโจมตีเสมอ โดยอาศัยดาวไฮปาร์กในการจัดเวทีตามสถานที่สาธารณะต่างๆ เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งดาวไฮปาร์กและอาชีพไฮปาร์กในยุคนั้นรุ่งเรืองขนาดมีดาวไฮปาร์กเข้าร้องทุกข์ตำรวจว่า ถูกแอบอ้างชื่อหาเงินโดยการจัดไฮปาร์ก นอกจากนี้ยังมีการระดมประชาชนโดยรัฐ 2 ครั้งคือ การระดมเพื่อคัดค้านเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในช่วงรัฐบาลจอมพลป. และการระดมประชาชนเพื่อร่วมในการคัดค้านเรื่องเขาพระวิหารในช่วงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์

นอกจากสภาพกรรมกรที่มีการจัดตั้งโดยกฎหมายรองรับและอยู่ภายใต้การควบคุมโดยรัฐอย่างเข้มงวด กลุ่มองค์กรอื่นที่เคลื่อนไหวไม่ปรากฏให้เห็นในยุคนี้นี้ แม้จะมีการส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร ชาวไร่ชาวนา ในรูปแบบของกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์การเกษตรแต่ก็ถูกจำกัดการดำเนินกิจกรรมโดยกฎหมายเช่นเดียวกันการเคลื่อนไหวและการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชนบทที่ศึกษาผ่านการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงจึงสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีรัฐอำมาตย์โดย (bureaucratic polity) (Riggs, 1966) ได้เป็นอย่างดี

ในยุคลหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516-เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 งานวิจัยชิ้นหนึ่งได้ศึกษาพบว่า ในช่วงปี 2518-2519 มีการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงจากข้อมูลที่ลงหนังสือพิมพ์เกิดขึ้นจำนวน 153 ครั้ง โดยไม่นับการประท้วงของกรรมกร โดยการประท้วงส่วนใหญ่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร คือ มีจำนวน 105 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 17 ครั้ง ภาคใต้ 16 ครั้ง และภาคกลาง 1 ครั้ง เมื่อการแบ่งเป็นกลุ่มอาชีพ พบว่านักศึกษามีการประท้วงมากที่สุดคือ จำนวน 54 ครั้ง อันดับรองลงมาคือ ชาวนา ชาวไร่ จำนวน 15 ครั้ง (ประธาน สุวรรณมงคล, 2523)

ในยุคประชาธิปไตยแบ่งบานหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 บรรยากาศทางการเมืองมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น มีการวิเคราะห์ว่า โครงการเผยแพร่ประชาธิปไตยที่นักศึกษาออกไปชนบท ทำให้มีการให้ความรู้แก่ชาวนาในประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเป็นธรรมใน

สังคม จนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จิตสำนึกชาวนาที่เห็นการเอาเปรียบในสังคมอย่างเป็นองค์รวม (นฤมล ทับชุมพล, 2540 ; กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2530 ฯลฯ) ทำให้ชาวนามีการเคลื่อนไหวในรูปแบบการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงอย่างกว้างขวางภายใต้คำขวัญว่า “ไม่รับนายไม่หาจอน”

ชาวนาได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาที่ได้รับ โดยการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในกรุงเทพฯ หลายครั้ง และนำมาสู่การก่อตั้งเป็น “สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย” ซึ่งก่อนที่จะตั้งสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ฯ ก็ได้มีการเคลื่อนไหวย่อยๆ ของชาวนาหลายครั้งทั้งในต่างจังหวัดและในกรุงเทพมหานคร ในเดือนพฤศจิกายน 2517 ก่อนที่จะมีการก่อตั้งสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ฯ ชาวนาจำนวน 300 คนจาก อุตรธานี สุรินทร์ พิจนุโลก อ่างทอง สิงห์บุรี และลพบุรีได้เข้ามาชุมนุมที่สนามหลวง ต่อมา มีชาวนามาสมทบจากอีก 16 จังหวัดจนในที่สุดมีผู้ชุมนุมมากกว่า 3,00 คน โดยการสนับสนุนของกรมการและนักศึกษากองกระทั้งจัดตั้งเป็นสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยขึ้นในวันที่ 25 พ.ย.2517

การเคลื่อนไหวของชาวนาในช่วงที่มีการก่อตั้งเป็นสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ฯ จากข้อมูลของประธาน สุวรรณมงคล พบว่า มีการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงจำนวน 15 ครั้งในช่วงปี 2518-19 โดยประเด็นข้อเรียกร้องที่สำคัญ ก็คือ การเคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มาซึ่งการกระจายทรัพยากรของสังคม โดยเฉพาะในเรื่องปัจจัยการผลิต ราคาผลผลิต ปัญหาหนี้สิน(ซึ่งก็คือปัจจัยการผลิต “ทุน” นั่นเอง) หรือบริการสาธารณะ (public goods) เช่น การเรียกร้องเรียกร้องให้รัฐออกพ.ร.บ.ค่าเช่านา พ.ร.บ.ปฏิรูปที่ดินฯ ฯลฯ เป็นต้น

การเคลื่อนไหวที่สำคัญของขบวนการประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ ขบวนการแรงงาน หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีสภาพแรงงานเพิ่มขึ้นจำนวนมาก กล่าวคือในปี 2515 สภาพแรงงานมีเพียง 9 แห่ง ในปี 2517 มีสภาพเกิดใหม่จำนวน 23 แห่ง และเพิ่มแบบก้าวกระโดดในปี 2518 จำนวน 66 แห่ง ก่อนเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มีจำนวนสภาพทั้งหมดถึง 184 แห่ง ขบวนการแรงงานได้มีการประสานจากผู้นำนิสิต นักศึกษาที่พยายามจะช่วยคนงานด้วยการก่อตั้งองค์กรเพื่อรองรับขบวนการแรงงาน เช่น การก่อตั้งศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติเพื่อที่จะดึงนิสิต นักศึกษา คนงาน และชาวนาให้เข้ามาร่วมเป็นขบวนการเดียวกัน ซึ่งศูนย์ดังกล่าวได้กลายเป็นศูนย์กลางของการประท้วง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2540 : 335) และการประท้วง การนัดหยุดงานได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในการเมืองช่วงนี้

การเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้รัฐกระจายทรัพยากรของสังคม ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ภายใต้บริบททางสังคมการเมืองยุค “ซ้ายพิฆาตขวา - ขวาพิฆาตซ้าย” ขบวนการกรรมกร ชาวนาถูกมองว่าเป็นองค์กร “ฝ่ายซ้าย” ที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิสังคมนิยม และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งนำมาสู่การปราบปรามโดยรัฐ วิธีการปราบปรามที่ใช้กันอย่างกว้างขวางก็คือ การลอบสังหารผู้นำชาวนา อันเป็นวิธีการปราบปรามที่มีระดับสูงสุดของความรุนแรงทางกายภาพ ดังข้อมูล จากการศึกษาพบว่าผู้นำชาวนาที่ถูกสังหาร ในปี 2517 จำนวน 4 คน ปี 2518 ผู้นำชาวนาถูกสังหารเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 20 ราย และในปี 2519 ก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ มีผู้นำชาวนาถูกสังหารจำนวน 8 คน และจะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่คือ ผู้นำชาวนาที่เป็นแกนนำในสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ฯ (ดูรายละเอียดใน ปรภาส ปิ่นดอมเต่ง, 2540)

กล่าวโดยสรุป การเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในช่วงนี้ได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางมาก แต่ยังคงรวมศูนย์อยู่ในกรุงเทพมหานคร การเดินขบวนมีลักษณะของ “การกดดัน ต่อรอง” ไม่ใช่ลักษณะของการร้องทุกข์ ร้องเรียนต่อผู้มีอำนาจ ตำแหน่งหน้าที่หรือสถานะทางสังคมที่สูงเพื่อช่วยคุ้มครองด้วยการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อน ประเด็นการเรียกร้องเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเรียกร้องสิทธิทางการเมือง เพื่อมุ่งให้รัฐกระจายทรัพยากรของสังคมโดยเฉพาะในเรื่องของปัจจัยการผลิต ค่าจ้างแรงงาน ที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเมืองแบบการมุ่งให้รัฐกระจายทรัพยากรของสังคม (politics of redistribution)

แม้จะมีการเดินขบวนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาคความขัดแย้งด้านทรัพยากร ดิน น้ำป่า เกิดขึ้นในยุคนี้ก็ตาม แต่ก็มิมีปริมาณและขอบเขตไม่กว้างขวาง กล่าวคือ มีเพียง 4-5 กรณีในปี 2518-19 เท่านั้น คือ กรณีเหมืองแร่ดีบุกปล่อยน้ำเสียและขยายพื้นที่ทับที่ทำกินชาวบ้าน อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง (ประชาชาติรายวัน, 11 เม.ย.2518) กรณีเหมืองแร่แม่เตี๋ย อ.เสริมงาม จ.ลำปางที่ปล่อยขี้แร่ลงนาข้าวและเปลี่ยนทางเดินแม่น้ำ (ประชาชาติรายวัน, 19 ต.ค.2518) กรณีความขัดแย้งเรื่องอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง อ.หนองบัวบาน จ.อุดรธานี อ่างเก็บน้ำมาบประชัน (ประชาชาติรายวัน, 2 เม.ย.2518) ปัญหาชาวนาเกลือปล่อยน้ำลงนาข้าวเสียหายที่ ต.บางขุนไทร อ.บ้านแหลม จ.สมุทรสงคราม (ประชาชาติรายวัน, 27 ก.ค.2519)

นอกจากนี้ ได้มีการรวมตัวกันของชาวบ้านในท้องถิ่นชนบทที่สำคัญคือ สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ซึ่งมีบทบาทในการเคลื่อนไหวโดยการชุมนุมประท้วงอย่างกว้างขวางช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 - เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 แต่การเกิดกลุ่ม/องค์กรชาวบ้านใน

ชนบทกรณีสหพันธ์ชาวไร่ชาวนากวีวิเคราะห์กันว่า เกิดจากการจัดตั้งและระดมโดยขบวนการนิสิตนักศึกษา (Morell & Chai-Anan, 1981) และการเกิดกลุ่มในลักษณะดังกล่าวได้ดำรงอยู่ในช่วงสั้นๆ โดยที่หลังการปราบปรามขบวนการนิสิตนักศึกษา ขบวนการชาวนา ขบวนการกรรมกร การรวมกลุ่มของชาวบ้านในชนบทในลักษณะขององค์กรนอกระบบราชการก็สลายไป

ในยุคหลังเหตุการณ์ 6 ต.ค. 2519 หลังการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครอง อ้างกล่าวได้ว่าเป็นการก้าวเข้าสู่“ยุคมืด” ของขบวนการประชาชน เพราะขบวนการนิสิตนักศึกษา ขบวนการชาวนาโดยสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ฯ และขบวนการกรรมกรล่มสลายเพราะผลจากการปราบปรามโดยรัฐ และการจำกัดสิทธิเสรีภาพในการรวมตัวทางการเมืองของประชาชนผ่านบทบัญญัติรัฐธรรมนูญและกฎหมายของรัฐบาลอำนาจนิยมทหาร

การล่มสลายของขบวนการชาวนา ซึ่งเป็นขบวนการประชาชนในชนบทตั้งแต่ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ต.ค. 2516 ได้ทำให้การรวมตัวของชาวนาที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองแทบจะยุติรูปแบบและการเคลื่อนไหวของชาวนาเป็นการเรียกร้องที่มีกรอบจำกัด กล่าวคือสามารถดำเนินการได้ในรูปแบบของกลุ่มที่อยู่ในการควบคุมของรัฐ เป็นองค์กรที่รัฐให้การส่งเสริมเป็นสำคัญ คือ กลุ่มเกษตรกร ดังเช่น ในปี 2521 มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มเกษตรกร จ.ละโว้ โดยตัวแทนกลุ่มเกษตรกรให้ยื่นหนังสือเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดเรียกร้องให้รัฐบาลประกันราคาข้าว (มติชนรายวัน, 14 พ.ค.2521 : 1) ซึ่งในปี 2521 นี้มีการเคลื่อนไหวของชาวนาที่ปรากฏเป็นข่าวหน้าหนังสือพิมพ์รายวันมีเพียงกรณีดังกล่าวนี้กรณีเดียว ในขณะที่ชาวไร่อ้อยมีการชุมนุมประท้วงเพื่อกดดันให้รัฐบาลมีมาตรการช่วยเหลือด้านราคาอ้อย จำนวน 4 ครั้ง ดังเช่นการชุมนุมของชาวไร่อ้อยเขต 7 จำนวน 5,000 คน ที่ศาลากลาง จังหวัดกาญจนบุรีให้รัฐบาลช่วยเหลือ (มติชนรายวัน, 27 พ.ค.2521 : 1)

อย่างไรก็ดี ได้มีการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในรูปแบบของการชุมนุมประท้วงปัญหาความขัดแย้งด้านการใช้ทรัพยากร เกิดขึ้นบ้างในปี 2521 จำนวน 3 ครั้ง คือ กรณีชาวบ้าน ต.เกาะแก้ว อ.เมือง จ.ภูเก็ต คัดค้านมติกรม.ที่อนุญาตให้บริษัทเศรษฐทรัพย์การแร่เข้าทำเหมืองแร่บริเวณอ่าวสะป้า เพราะจะทำให้ชาวบ้านซึ่งมีอาชีพประมงเดือดร้อน (มติชนรายวัน, 16 มิ.ย.2521 : 1) อีกกรณีหนึ่งคือ การชุมนุมประท้วงของชาวบ้านอำเภอคลอง จ.ลำปาง ซึ่งได้เข้าไปขุดแร่พลูแทมอยู่ก่อน แต่มีบริษัทเอกชนเหมืองแร่เข้าไปทำแร่แข่งกับชาวบ้าน และกรณีสุดท้ายคือ กรณีชาวบ้าน

ด.คาทรม อ.ขลุ้ง จ.จันทบุรี ที่ปะทะกับนักลักลอบขุดแร่พลอย ซึ่งได้ทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ตามรายข้าวมีการจับอาวุธสู้กันแต่สมภารวัดได้เข้าห้ามปรามได้ทัน (มติชน, 25 ต.ค. 2521 : 1)

นอกจากนี้ มีการเคลื่อนไหวในรูปแบบของการชุมนุมประท้วง 2 ครั้ง ที่เป็นการประท้วงข้าราชการทุจริต และอีกกรณีหนึ่งคือ กรณีไม่พอใจนายอำเภออมค่าแรงงาน กสข. ในปี 2522 มีกรณีการสังหารผู้นำชาวนา คือ การเสียชีวิตของนายจรัส ม่วงยาม ผู้เป็นประธานสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยคนสุดท้าย แต่การตายของนายจรัสก็ไม่ได้ตายเพราะเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาในขณะนั้นแต่อย่างใด หากแต่เป็นความขัดแย้งส่วนบุคคล (ประกาศปีนคบแต่งและนฤมิต หีบจุมพล, 2539)

กล่าวโดยสรุปขบวนการประชาชนในชนบท “ยุคมืด” คือ ยุครัฐบาลอำนาจนิยมโดยทหารของคณะปฏิรูปการปกครองฯ ไม่ได้มีรูปแบบเป็นขบวนการทางสังคมที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และไม่มีองค์กรในการเคลื่อนไหวที่ชัดเจน การรวมตัวของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นชาวนา ชาวไร่ (โดยเฉพาะชาวไร่ฮ้อย) ส่วนใหญ่เป็นไปในรูปแบบของกลุ่มที่อยู่ภายใต้การควบคุมและส่งเสริมโดยรัฐ และอาศัยช่องทางโรงเรียนผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ฯลฯ รัฐบาลในยุครัฐบาลอำนาจนิยมได้ควบคุมการเกิดขึ้นของขบวนการประชาชนโดยอาศัยตัวบทกฎหมายที่สำคัญ คือ การประกาศใช้กฏอัยการศึก กฎหมายรัฐธรรมนูญที่ให้แก่อำนาจนายกรัฐมนตรีแบบเบ็ดเสร็จ นิสิต นักศึกษา ถูกควบคุมโดยกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยไม่ให้ดำเนินกิจกรรม ฯลฯ. จนทำให้การเคลื่อนไหวของประชาชนเป็นไปอย่างจำกัดมาก

ต่อมาในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ จากรัฐบาลอำนาจนิยมโดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจนถึงช่วงยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ บริบททางสังคมการเมืองช่วงนี้ได้ทำให้รัฐบาลประกาศใช้คำสั่ง 66/2523 การยกเลิกกฏอัยการศึก ฯลฯ. ได้นำมาสู่การเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ด้านต่าง ๆ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นองค์กรการเคลื่อนไหว ที่ทำหน้าที่เสมือน “เลขานุการ” ของขบวนการประชาชนทางสังคมในรูปแบบของการเดินขบวนประท้วงประเด็นต่างๆ เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น เช่นกรณีการเคลื่อนไหวคัดค้านการขึ้นค่าธรรมเนียม คัดค้านราคาน้ำตาลแพง และการเคลื่อนไหวในประเด็นเกี่ยวกับประชาธิปไตยต่าง ๆ

การเดินขบวนประท้วงของประชาชนในช่วงนี้ที่ปรากฏเป็นข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์ พบว่าส่วนใหญ่ยังคงเป็นประเด็นเกี่ยวกับการเรียกร้องให้รัฐมีนโยบายและมาตรการเพื่อให้เอื้อ

ประโยชน์ต่อกลุ่ม/องค์กร เช่น กรณีการเรียกร้องค่าแรงและปัญหาแรงงานราคาผลผลิต อย่างไรก็ตาม ไร่ก็มีประเด็นใหม่ ๆ เกิดขึ้นเช่น ประเด็นเรื่องสิทธิสตรี ประเด็นเกี่ยวกับประชาธิปไตย ดังเช่น คัดค้านการต่ออายุพลเอกเปรม คัดค้านการยึดบทเฉพาะกาลรัฐธรรมนูญ 2521 ฯลฯ ซึ่งมีการรวมตัวกันเป็นสมาพันธ์ประชาธิปไตยที่ประกอบด้วยองค์กรนิสิต นักศึกษา นักวิชาการ ฯลฯ.

ในปี 2525 เป็นต้นมา ได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม คือ กรณีการคัดค้านเขื่อนน้ำโจน ซึ่งมีกิจกรรมการเดินขบวนประท้วงครั้งใหญ่ ๆ ในปี 2525 จำนวน 2 ครั้ง และต่อมาได้พัฒนาเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเมืองจนและขยายผู้เข้าร่วมอย่างกว้างขวางจนทำให้รัฐบาลเปรมประกาศชะลอการก่อสร้างในช่วงปี 2530 และมีกรณีการคัดค้านโรงงานแทนทาลัมที่ จ.ภูเก็ต ซึ่งเป็นขบวนการที่มีลักษณะแตกต่างไปจากขบวนการประชาชนในช่วงก่อน กล่าวคือ ไม่ใช่เป็นเรื่องประเด็นเกี่ยวกับการกระจายทรัพยากรของสังคม เช่น เรื่องค่าเช่านา ราคาผลผลิต ฯลฯ แต่เป็นประเด็นเกี่ยวกับค่านิยมด้านสิ่งแวดล้อมที่การคัดค้านโดยคนชั้นชนในเมือง

ส่วนการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชนบทช่วงนี้มีลักษณะคล้ายกับช่วงยุคมีดของขบวนการประชาชน กล่าวคือ ในปี 2525 ชาวนามีการเคลื่อนไหวในรูปแบบของการเดินขบวนจำนวน 4 ครั้ง ซึ่งเป็นการเรียกร้องผ่านกลุ่มเกษตรกร และการเคลื่อนไหวในรูปแบบดังกล่าวนี้ชัดเจนมากขึ้นในช่วงปี 2528/2529 ที่มีกรณี ชาวนามีเขตจังหวัดภาคกลางเดินขบวนเข้ากรุงภายใต้การนำของพรรคชาติไทย

จนกระทั่งถึงยุคกลยุทธ์การพัฒนา “อุตสาหกรรมส่งออกนำความเจริญเติบโต” (export-led growth) ความเปลี่ยนแปลงของระบอบประชาธิปไตยในช่วยทศวรรษสุดท้าย มีการเปลี่ยนผ่านจากรูปแบบของการเมือง ซึ่งถูกเรียกขานว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ในยุคของพล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ มาสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีระบบรัฐสภา การเลือกตั้ง และนักธุรกิจการเมืองเริ่มต้นอย่างชัดเจน ในพ.ศ. 2531 ที่มีก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ และปรากฏเด่นชัดมากขึ้นภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2534 โดยได้มีการสถาปนาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองให้กับระบบรัฐสภาซึ่งนักการเมืองมีบทบาทและอำนาจอย่างเข้มแข็ง รัฐบาลพลเอกชาติชายได้ดำเนินกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกนำความเจริญเติบโต (export-led growth) ต่อเนื่องจากรัฐบาลเปรม ซึ่งได้เกิดโครงการพัฒนาของรัฐจำนวนมากที่เข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในชนบท

การพิจารณาข้อมูลการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในช่วงรัฐบาลชาติชาย(เฉพาะปี 2533) จะเห็นว่า มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่าในช่วงรัฐบาลเปรมหรือชุกประชาธิปไตยครั้งใดเป็นอย่างมาก และจะเห็นอย่างชัดเจนว่า มีการเดินขบวนซึ่งเป็นความขัดแย้งใหม่ในสังคม คือ ความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับปัญหาทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มลพิษจากอุตสาหกรรม ซึ่งก่อให้เกิดการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงเป็นจำนวน 58 ครั้งในรอบปี 2533

ตารางที่ 2 แสดงการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในช่วงรัฐบาลชาติชาย : เฉพาะปี 2533

ประเด็นปัญหา	จำนวน	ร้อยละ
ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า		
1.ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินในเขตเมือง	2	1.1
2.ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ	10	5.8
3.ความขัดแย้งเรื่องที่ทำกินในเขตป่า	24	14.1
4.ตัดค้ำโครงการขนาดใหญ่	15	8.8
5.ด้านมลพิษอุตสาหกรรม ขยะจากเมือง	7	4.1
รวม	58	34.1
ประเด็นอื่น ๆ		
1.ยกป้ายสนับสนุน "มือบะชิลีวี"	22	12.9
2.เรียกร้องกดดันให้รัฐมนตรีโยบัย มาตรการ ที่เอื้อแก่กลุ่ม	11	6.4
3.ผู้ใช้แรงงานและสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจ	21	12.3
4.ไม่พอใจการปฏิบัติหน้าที่/ขัดแย้ง/ จับไล่เจ้าหน้าที่ของรัฐ	5	2.9
5.การชุมนุมเรียกร้องในมติประชาธิปไตย	12	7
6.ผลผลิตราคาพืชผลการเกษตร หนี้สิน	17	10
7.สิทธิมนุษยชน	6	3.5
8.ครู/นักเรียน/พระ	14	8.2
9.ความขัดแย้งทางศาสนา	4	2.3
รวม	112	65.8
รวมทั้งหมด	170	100

ที่มา : ข้อมูลจากการรวบรวมการเดินขบวนที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ในช่วงปี 2533

ความขัดแย้งดังกล่าวได้เพิ่มปริมาณและขยายขอบเขตที่กว้างขวางมากขึ้นในช่วงรัฐบาลชวน 1 และรัฐบาลบรรหาร การศึกษาของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2539) พบว่า ในช่วง 2 ปี ของรัฐบาลชวน 1 และรัฐบาลบรรหาร (ต.ค.2536 - ก.ย.2538) มีการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงเกิดขึ้นจำนวนมาก กล่าวคือ ปี 2538 (ต.ค.2536 - ก.ย.2537) จำนวน 754 ครั้ง ขณะที่ปี 2537 (ต.ค.2537 - ก.ย.2538) จำนวน 739 ครั้ง และที่สำคัญคือเป็นการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า (ซึ่งเกี่ยวข้องใน 5 ประเด็นดังตารางที่ 3) เพิ่มขึ้นจากปี 2537 ที่มีจำนวน 279 ครั้ง เป็นจำนวน 335 ครั้ง ในปี 2538 กล่าวคือเพิ่มขึ้นถึง 56 ครั้ง (ดูตารางที่ 3)

โดยพบว่า ความขัดแย้งเหล่านี้ได้กระจายตัวตามภูมิภาคในภูมิภาคต่างๆ ที่กว้างขวางคือ

3.2.1 ภาคอีสาน

ความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรป่า: ภาพรวมของอีสานมีการเดินขบวนทั้งหมด 86 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 26.1 มากเป็นอันดับ 2 รองจากภาคใต้ ประเด็นสำคัญที่มีการเดินขบวนมากที่สุดคือ ปัญหาที่ทำกินในเขตป่ามีถึง 39 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 45.3 (ของการเดินขบวนในเรื่องนี้ทั้งหมดทั่วประเทศ) เขตอีสานใต้ เริ่มต้นตั้งแต่นครราชสีมา ถึงบุรีรัมย์เป็นปัญหาของการเอาคนออกจากป่าคงใหญ่ที่เรื้อรังมานานกรณีชาวบ้านอ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์

ภาคอีสานเหนือปัญหาสำคัญคือ อุทยานทับที่ทำกินของชาวบ้าน ได้แก่อุทยานฯภูสระดอกบัว จ.มุกดาหาร อุทยานฯภูผาม่าน จ.เลย อุทยานฯภูพาน จ.สกลนคร ฯลฯ โดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติภูพานมีการเดินขบวนมาตั้งแต่ปี 2537 จำนวนมากถึง 7 ครั้ง (โดยไม่นับรวมการเข้าร่วมประท้วงภายใต้ธงนำของสขย.อ.)

ส่วนปัญหาเรื่องการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ก็มีความขัดแย้งในหลายจังหวัด เช่นกรณีนายทุนบุกรุกที่ดินสาธารณะประโยชน์ จ.อุบลราชธานี ขอนแก่น เลย ฯลฯ ปัญหาที่ดินทหารในบุรีรัมย์ สกลนคร (บ้านใหญ่ กิ่งอ.ภูพาน) ชัยเพชร ปัญหาการสร้างศูนย์ราชการในที่ดินเขตป่าที่ดินราชพัสดุ ศรีสะเกษ 2 แห่ง คือ การก่อสร้างวิทยาลัยครู การก่อสร้างศูนย์ราชการ

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนการเดินขบวนของประชาชนในประเด็นปัญหาต่าง ๆ

ประเด็นปัญหา	2537		2538	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า				
1.ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินในเขตเมือง	63	8.5	33	4.4
2.ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ	31	4.2	58	7.7
3.ความขัดแย้งเรื่องที่ทำกินในเขตป่า	126	17.1	137	18.3
4.คัดค้านโครงการขนาดใหญ่	36	4.9	41	5.4
5.ด้านมลพิษอุตสาหกรรม ขยะจากเมือง	20	2.7	65	8.6
รวม	276	37.4	334	44.4
ประเด็นอื่น ๆ				
1.ยกป้ายสนับสนุน	38	5.1	65	8.6
2.เรียกร้องให้รัฐสร้าง/ซ่อมแซมสาธารณูปโภค / สาธารณูปการ ฯลฯ	55	7.4	57	7.5
3.เรียกร้องกดดันให้รัฐมีนโยบาย มาตรการ ที่เอื้อ แก่กลุ่ม	81	11.0	87	11.5
4.กรณีพิพาทแรงงาน	46	6.2	53	7.0
5.ไม่พอใจการปฏิบัติหน้าที่/ขัดแย้ง/ จับไล่เข้า หน้าที่ของรัฐ	147	19.9	110	14.7
6.การชุมนุมเรียกร้องในมิติประชาธิปไตย	20	2.7	13	1.7
7.ผลผลิตราคาพืชผลการเกษตร หนี้สิน	49	6.6	19	2.5
8.อื่น ๆ	27	3.7	16	2.1
รวม	443	59.9	420	55.6
รวมทั้งหมด	739	100.0	754	100.0

ที่มา : ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์รายวัน, รายงานสรุปการชุมนุม ของราษฎรและกลุ่มพลัง โดย
กองการข่าว สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, รายงาน สรุปของ NGO ต่างๆ ฯลฯ
(ประกาศ ปีงบประมาณ 2539 :4)

ตารางที่ 4 แสดงประเด็นในการเดินขบวนที่เกิดจากการขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ
จำแนกตามภาค : เปรียบเทียบปี 2537 และ 2538

ภาค	ที่ดินในเมือง		ทรัพยากรน้ำ		ที่ทำกินใน เขตป่า		ด้านโครงการ ขนาดใหญ่		ด้านมลพิษ		รวม	
	2537	2538	2537	2538	2537	2538	2537	2538	2537	2538	2537	2538
เหนือ	8	6	10	20	33	31	11	9	12	21	74	82
กลาง	6	5	4	2	5	21	3	8	3	5	21	41
ใต้	14	5	8	22	25	33	5	4	2	26	54	90
อีสาน	18	4	9	12	56	39	16	20	2	11	101	86
ตะวันออก	4	1	0	2	7	6	0	0	1	2	12	11
กรุงเทพฯ พว	13	12	0	0	0	7	0	0	0	1	13	20
รวม	63	33	31	58	126	137	36	41	20	65	275	334

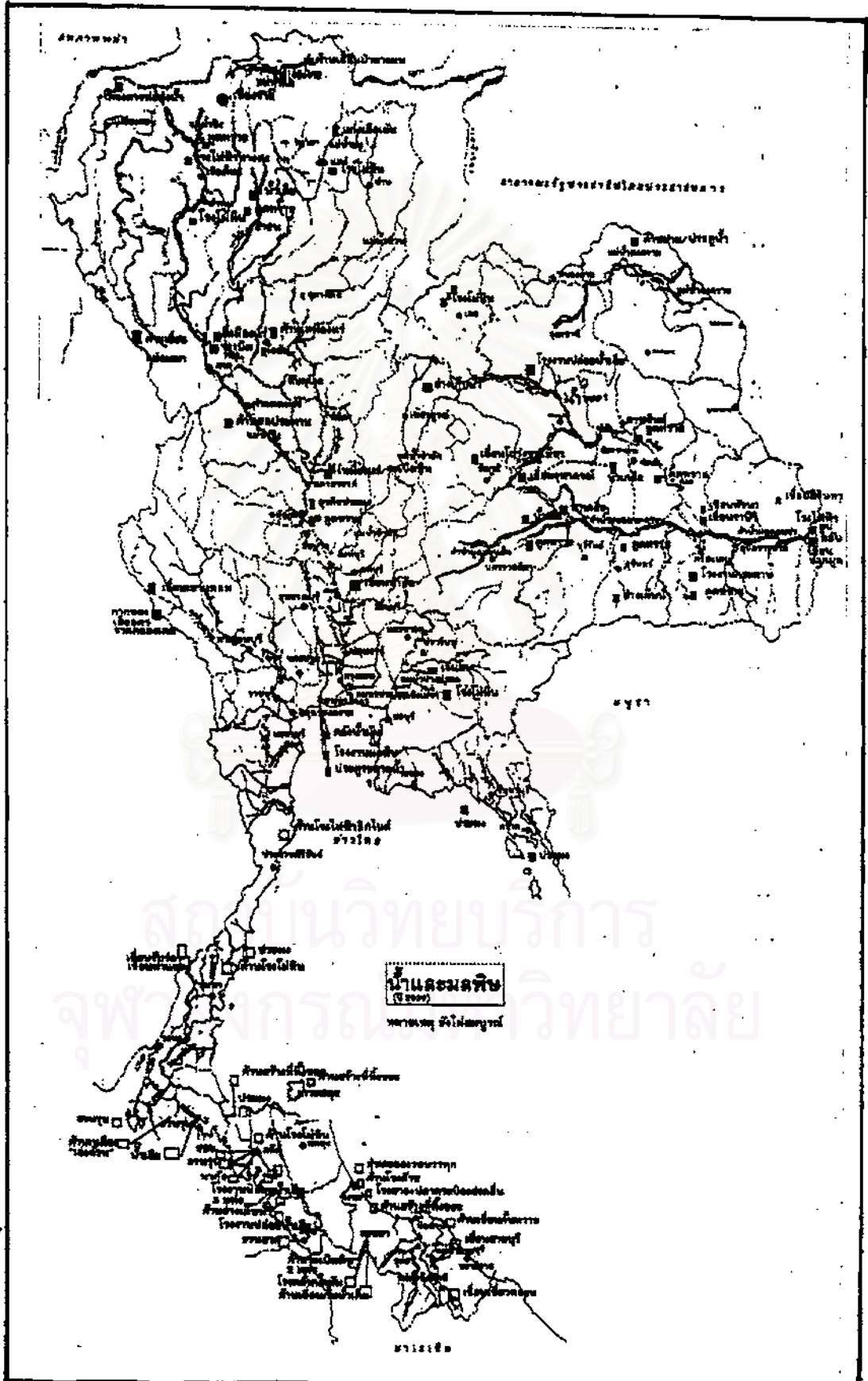
ที่มา : ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2539 : 5. ซึ่งเป็นข้อมูลจากหนังสือพิมพ์รายวัน, รายงานสรุปการ
ชุมนุมของราษฎรและกลุ่มพลัง โดยกองการข่าว สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย,
รายงานสรุปของ NGO ต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ที่ 4 แสดงการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาที่ทำกินในเขตป่า

แผนภูมิที่ 5 แสดงการเติบโตของชนบท ชุมชนประท้วงในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาและมตทิน จากอุตสาหกรรม

จ.บุรีรัมย์ และสร้างสถานีทดลองยางทับที่ทำกินชาวบ้าน และการสร้างนิคมอุตสาหกรรม 2 แห่ง คือ นิคมคำตมา จ.อุบลราชธานี และนิคมโคกหินขาว จ.ขอนแก่น

นอกจากนี้ การดำเนินโครงการขนาดใหญ่ที่มีผลต่อการอพยพชาวบ้านที่สำคัญ ได้แก่ กรณีเขื่อนปากมูลที่มีการเดินขบวน ในปี 2538 จำนวน 7 ครั้ง และเป็นการเดินขบวนที่ยืดเยื้อยาวนานติดต่อกันมากกว่า 1 เดือนหลายครั้ง เช่นเดียวกับกรณีเขื่อนสิรินธร เขื่อนอุบลรัตน์ โครงการเหล่านี้ได้ดำเนินการก่อสร้างเสร็จแล้วบางโครงการเสร็จไปแล้วมากกว่า 15 ปี แต่ยังมีปัญหาการขุดเซบและพื้นที่รองรับตั้งแต่เริ่มสร้างจนถึงเดี๋ยวนี้ ยกเว้นเขื่อนปากมูลที่ประสบความสำเร็จแล้ว

โครงการที่กำลังดำเนินการ เช่น กรณีเขื่อนโปร่งขุนเพชร จ.ชัยภูมิ โครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าสูบกลับอ.โขงเจียม กรณีเหล่านี้นอกจากจะมีปัญหาในมิติอื่น ก็เป็นปัญหาที่กระทบถึงที่ดินทำกินที่ทำให้ชาวบ้านออกมาเดินขบวนด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ปัญหาทรัพยากรน้ำของภาคอีสานที่ทำให้ชาวบ้านออกมาเดินขบวนก็คือ การเอาคนออกจากป่าที่ยืดเยื้อมาตั้งแต่โครงการคอก. ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ ปัญหาการอพยพคนที่เป็นผลพวงมาจากการสร้างโครงการขนาดใหญ่ การนำเอาที่ดินป่าสงวน/ที่ดินราชพัสดุ ที่สาธารณะประโยชน์ เอาไปสร้างศูนย์ราชการ รวมทั้งที่ดินทหาร (ดูรายละเอียดจากแผนภูมิ)

ทรัพยากรน้ำและมลพิษจากอุตสาหกรรม : อีสานได้ลุ่มน้ำสำคัญคือแม่น้ำมูล ตอนต้นของแม่น้ำมูลคือนครราชสีมา ต้นน้ำเริ่มการประท้วงกรณีเขื่อนลำพระ ผ่านตัวเมืองโคราชออกมา กรณีโรงงานปล่อยน้ำเสียเขตก.พิมายกรณีปัญหาน้ำกร่อยจากอุตสาหกรรมเกลือสินเธาว์ อ.ชุมพวง กัดค้านบริษัทเอกชนอุตสาหกรรม

เช่นเดียวกับในช่วงตอนกลางของแม่น้ำมูล จ.สุรินทร์ มีการประท้วงกัดค้านอุตสาหกรรม กัดค้านอ่างเก็บน้ำท่วมที่ทำกิน จ.ศรีสะเกษกัดค้านเขื่อนรามีสกล เขื่อนห้วยนา เพราะท่วมป่าบุง ป่าทามซึ่งเป็นส่วนสำคัญของระบบนิเวศน์ลุ่มน้ำในภาคอีสาน นอกจากนี้ ยังมีการเดินขบวน กัดค้านโรงงานกระดาษของอ.อ.ป.และการอุตสาหกรรม จนกระทั่งสุดท้ายแม่น้ำมูลที่จ.อุบลราชธานี

คือ กรณีเขื่อนปากมูล และกรณีโรงไฟฟ้าสุบน้ำกลับที่อ.โขงเจียมที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้ ที่ล้วนแต่มีผลกระทบต่อสภาพนิเวศน์ลุ่มน้ำ และอาชีพประมงพื้นบ้าน

อีสานตอนกลางคือ ลุ่มน้ำชี ในเขตต้นน้ำคือพื้นที่จ.ชัยภูมิ การเดินขบวนสำคัญคือการ กัดค้านสร้างเขื่อนโป่งขุนเพชร จ.ชัยภูมิ เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ในลุ่มน้ำชี ตอนล่างตัวเขื่อน ถัดลงมาคือกรณีเขื่อนจุฬาภรณ์ ซึ่งสร้างเสร็จมาตั้งแต่ปี 2515 และได้เปลี่ยนทาง น้ำธรรมชาติของลุ่ม น้ำพรมที่เป็นสาขาย่อยของแม่น้ำชี ชาวบ้านลุ่มน้ำพรมตอนล่างเขื่อนเดินทาง มาประท้วงที่ตัวเขื่อนจุฬาภรณ์อย่างน้อยปีละครั้ง เพื่อให้มีการเปิดน้ำเพื่อการเกษตร และมีข้อ เรียกร้องให้รัฐหามาตรการแก้ไขโดยการสร้างคลองสุบน้ำกลับ และได้เกิดเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำ พรมเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพนิเวศน์ลุ่มน้ำพรม

ลำน้ำพองซึ่งเป็นอีกสาขาย่อยหนึ่งของแม่น้ำชี ชาวบ้านออกมาเดินขบวนกรณีโรงงาน เชื้อกระดาษบริษัทพินิกซ์ ปล่องน้ำเสียจนทำให้ลำน้ำพองตลอดทั้งสายเน่าเสีย ซึ่งยึดเขื่อนมาตั้งแต่ปี 2537 ในปี 2538 ชาวบ้านเดินขบวน 2 ครั้ง เรียกร้องให้บริษัทชดเชยค่าเสียหายกรณีทำให้ระบบนิเวศน์ของลำน้ำพองเน่าเสีย ปัจจุบันมีการตั้งเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพอง

จ.ขอนแก่น การเดินขบวนของชาวบ้านกรณีที่ถูกอพยพเข้าไปอยู่ในนิคมสร้างตนเองเขื่อน อุบลรัตน์ นับตั้งแต่สร้างมายังไม่ยุติ และมีทีท่ารุนแรงมากขึ้นเมื่อชาวบ้านที่ชุมนุมประท้วงถูก จับและถูกทำร้ายเมื่อคราวประท้วงในเดือนเมษายน 2538

ลุ่มน้ำชีตอนกลางและตอนล่าง จ.มหาสารคามกรณีความขัดแย้งกรณีอุตสาหกรรมเกลือที่ทำให้ชาวบ้านลำน้ำเสียวทำกินไม่ได้ ชาวบ้านกัดค้านอุตสาหกรรมที่จ.มหาสารคามและจ.ร้อยเอ็ด และกรณีโรงงานแป้งมันปล่องน้ำเสียวสู่ลำน้ำชีที่ จ.มหาสารคาม

เขตอีสานเหนือ ลุ่มแม่น้ำสงครามในเขตจังหวัดนครพนมและสกลนครเกิดเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำสงคราม กัดค้านการสร้างเขื่อนซึ่งจะทำลายป่าบุ่งป่าทาม และจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ลุ่มน้ำ

3.2.2 ภาคใต้

ทรัพยากรน้ำและมลพิษจากอุตสาหกรรม: ในเขตต้นน้ำปัญหาสำคัญ ที่ชาวบ้านออกมาเดินขบวนคือ การคัดค้านโรงไม่หินและ การระเบิดหิน ของบริษัทเอกชนที่ได้สัมปทานจากรัฐ รวมทั้งการคัดค้านการให้สัมปทานใหม่ เนื่องจากการระเบิดหินและโรงไม่หินได้ทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำสายนั้น ๆ อันเป็นลักษณะสำคัญของภาคใต้

โรงไม่หินและการระเบิดหิน 10 แห่งซึ่งชาวบ้านได้ออกมาเดินขบวนประท้วงให้ยุติกิจการ ที่ชุมพรชาวบ้านต.ขุนกระโทง อ.เมืองคัดค้านโรงไม่หินทำลายต้นน้ำลำธารและก่อให้เกิดมลพิษฝุ่นละออง นครศรีธรรมราชเดินขบวนประท้วงบริษัทชีวิตเอ็นจิเนียริง จำกัด ตรังชาวบ้านต.บ้านโพธิ์ และต.นาท่ามเหนือ อ.เมืองเดินขบวนให้ทบทวนการอนุญาตเหมืองแร่หินโคโลมิติก โคลมิสโตนที่จะตั้งในพื้นที่ของตระกูลนักการเมืองที่มีชื่อเสียงในจังหวัดกระบี่

ส่วนที่ จ.สุราษฎร์ธานี ชาวบ้านอ.เวียงสระได้รวมตัวกันคัดค้านการระเบิดหินเพราะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและเป็นที่อยู่ของปลา โดยโรงไม่หินดังกล่าวเป็นของนายพรทวี หนูจันทร์แก้ว สจ.เขตอำเภอนาสาร ฯลฯ (สุกรณีอื่น ๆ จากแผนภูมิที่ 4,5)

นอกจากโรงไม่หินและการระเบิดหิน ก็คือชาวบ้านเดินขบวนประท้วงนายทุนบุกรุกป่าต้นน้ำ กรมชลประทาน 2 แห่งในจ.ชุมพร คือ เขื่อนท่าชะและเขื่อนรับร้อ จ. ชุมพร กันแม่น้ำคาปี ที่จะทำให้บริเวณลุ่มน้ำตอนล่างของเขื่อนเปลี่ยนแปลงมาก

บริเวณที่ราบใกล้เมืองและเขตอุตสาหกรรม ปัญหาความขัดแย้งทรัพยากรน้ำสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านออกมาเดินขบวนประท้วงก็คือ การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม อันได้แก่ โรงงานยาง โรงงานห้องเย็น ฯลฯ ที่จังหวัดสตูล ตรัง นครศรีธรรมราช และบริเวณขอบทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีผลสำคัญประการหนึ่งคือ ทำให้ปลาตาย ชาวบ้านทำประมงไม่ได้ รวมทั้งการประท้วงเพื่อคัดค้านอุตสาหกรรมที่ชาวบ้านคาดว่าจะทำลายแหล่งทำมาหากินประมงชายฝั่ง เช่น กรณีการคัดค้านโรงกลั่นน้ำมัน อ.ระโนด จ.สงขลา นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้เดินขบวนประท้วงโครงการชลประทานชายฝั่งที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ชายฝั่ง เช่น โครงการเขื่อนกั้นน้ำเค็มทะเลสาบสงขลา โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง จ.สงขลา

ทรัพยากรป่า: ภาคใต้มีการเดินขบวนประท้วงจากปัญหาที่ทำกินในเขตป่าจำนวน 33 ครั้ง ในปี 2538 เพิ่มขึ้นจากปี 2537 ซึ่งมีจำนวน 25 ครั้ง เมื่อพิจารณาเฉพาะพื้นที่หรือเหตุการณ์ที่มีปัญหาเฉพาะในปี 2538 เห็นได้ว่าเขตป่าอนุรักษ์จะเป็นประเด็นเรื่องอุทยานทับที่ทำกิน ในจังหวัดตรัง คืออุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม และอุทยานแห่งชาติในจังหวัดสตูล กัดค้านการขยายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จ.กระบี่ กัดค้านนายทุนบุกรุกป่าต้นน้ำ ที่จ.สุราษฎร์ธานี ฯลฯ กัดค้านโครงการปลูกป่าฯ 2 แห่งในจังหวัดชุมพรและนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ยังมีการคัดค้านโรงไม้หินและระเบิดหิน 10 แห่งซึ่งเป็นการป่าทำลายต้นน้ำลำธาร (ดังที่พิจารณาแล้วในส่วนทรัพยากรน้ำ)

ในพื้นที่ถดถอยมาจากป่าต้นน้ำของภาคใต้ มีการเดินขบวนประท้วงคัดค้านการสร้างสถานที่ราชการ วิทยาลัย/มหาวิทยาลัย ฯลฯ อันได้แก่ การคัดค้านมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ทับที่ทำกิน จ.สตูล กัดค้านการสร้างสถาบันเทคโนโลยีฯ ทับที่ทำกินเช่นเดียวกับที่จังหวัดชุมพร

ส่วนบริเวณป่าสงวนเสื่อมโทรมและบริเวณที่ราบซึ่งเป็นที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน มีการเดินขบวนประท้วงในหลายพื้นที่จากความขัดแย้งในการใช้พื้นที่ดังกล่าว เช่นกรณีคัดค้านการนำป่าพรุไปสร้างสนามกีฬาที่จ.สงขลา คัดค้านการออกเอกสารสิทธิ์ให้บริษัทธุรกิจการเกษตรที่จ.ตรัง และสงขลา ฯลฯ และที่ราบบริเวณป่าชายเลนเป็นการเดินขบวนประท้วงที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน (ดูรายละเอียดจากแผนภูมิที่ 4,5)

3.2.3 ภาคเหนือ

ทรัพยากรป่า: บริเวณที่สูงซึ่งเป็นขอบที่ราบแอ่งกระทะลำพูน-เชียงใหม่ ปัญหาใหญ่ของการเดินขบวนประท้วงของชาวบ้านคือ อุทยานทับที่ทำกินซึ่งได้มีการประกาศกรมป่าไม้ที่จะอพยพชาวบ้านออกจากอุทยานแห่งชาติในภาคเหนือ 33 แห่ง มีการเดินขบวนประท้วงเพื่อคัดค้านการอพยพคนออกจากป่าอุทยานฯครั้งใหญ่ 2 ครั้งคือ เมื่อวันที่ 5 พ.ย.37 และ 27-30 เม.ย. 38 โดยชาวบ้านจากป่าอุทยานฯ 14 แห่ง ได้รวมตัวกันราว 10,000 คน ภายใต้คณะกรรมการเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (กคน.) และได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อนายประจวบ ไชยสาส์น รมต.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ขณะนั้น ให้ยุติการอพยพผู้คนออกจากป่าอุทยาน และให้รัฐบาลเร่งออกพ.ร.บ.ป่าชุมชนเพื่อรองรับสิทธิชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่า

อีกพื้นที่หนึ่งที่เป็นปัญหาฮีดยื่อเรื่อริงมาตั้งแต่ยุคสร้างเขื่อนภูมิพล คือ ชาวบ้านนิคมสร้างตนเองเขื่อนภูมิพล ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ทำกินในเขตป่า คือ ชาวบ้าน อ.คอยเต่า และอ.ฮอด จ.เชียงใหม่ ได้เดินขบวนประท้วงให้รัฐบาลเร่งออกเอกสารสิทธิ การเดินขบวนประท้วงกรณีโครงการขนาดใหญ่ คือ เขื่อนแก่งเสือเต้น จ.แพร่ ที่มีการเดินขบวนกันมาตั้งแต่ปี 2535 และมีการฟื้นฟูโครงการขึ้นมาใหม่ในรัฐบาลบรรหารช่วงหลังน้ำท่วม ชาวบ้านได้เดินขบวนเฉพาะในปี 2538 มากกว่า 5 ครั้ง

นอกจากนี้ ยังมีการเดินขบวนคัดค้านเขื่อนแม่ละเมา จังหวัดตาก เพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนป่าางมน จ.เชียงราย คัดค้านการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยแม่เมอก จ.ลำปาง คัดค้านโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยขอนแก่น จ.เพชรบูรณ์

การคัดค้านโรงไม้หิน การระเบิดหินและการทำเหมืองแร่ ในภาคเหนือมีชาวบ้านออกมาเดินขบวนคัดค้านจำนวน 7 แห่งซึ่งชาวบ้านออกมาประท้วงให้ยุติกิจการและคัดค้านการให้สัมปทานบัตร ซึ่งแต่ละแห่งมีการคัดค้านที่ฮีดยื่อเรื่อริงทั้งสิ้น

ทรัพยากรน้ำ: ในปี 2538 มีการเดินขบวนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำจำนวน 20 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 34.5 ของจำนวนชุมนุมในประเด็นนี้ทั้งหมด เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2537 พบว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นในสัดส่วนที่สูงขึ้นถึงเท่าตัว

บริเวณที่ราบ เชียงใหม่-ลำพูน มีแม่น้ำสำคัญคือ แม่น้ำปิง การเดินขบวนที่สำคัญได้แก่ การคัดค้านการอุตสาหกรรมที่บริเวณ แม่น้ำปิงช่วงเชียงใหม่-ลำพูน จำนวน 3 แห่ง ปัญหาที่น่าเสียดายจากโรงงานอุตสาหกรรม ที่มีการเดินขบวนของชาวบ้านเรียงรายตลอดลำน้ำจนถึงปัญหานิคมอุตสาหกรรมลำพูน เช่นเดียวกับแม่น้ำวังช่วงที่ไหลผ่านจ.ลำปาง มีการประท้วงการอุตสาหกรรมจำนวน 1 แห่ง และการประท้วงโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสีย 2 แห่ง

ที่จังหวัดนครสวรรค์มีการขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ โดยชาวบ้านเดินขบวนคัดค้านโครงการประมงพาณิชย์ ซึ่งมีการชุมนุมฮีดยื่อเรื่อริงในปี 2538 จำนวน 3 ครั้ง คัดค้านการอุตสาหกรรมจำนวน 2 แห่ง ฯลฯ

ส่วนปัญหามลพิษที่สำคัญคือ กรณีโรงไฟฟ้าขยะหางดง จ.เชียงใหม่ที่มีการชุมนุมประท้วง 10 ครั้ง ในรอบ 1 ปี จนกระทั่งกรม.มีมติให้ย้ายพื้นที่โครงการปัญหาขยะเชียงใหม่ ข้อมูลในปี 2537 ปรากฏว่ามีการเดินขบวนประท้วงของชาวบ้านรอบเมืองเชียงใหม่ เพื่อคัดค้านเทศบาลนำขยะมาทิ้งหรือจัดสร้างที่เก็บ/ทำลายขยะจำนวนถึง 10 ครั้ง

มลพิษที่สำคัญอีกกรณีหนึ่งคือ กรณีเหมืองตึกในดงแม่มาะ จ.ลำปาง อื่น ๆ นอกจากนี้ได้แก่ มลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสีย และโรงโม่หินเหมืองแร่ ซึ่งได้พิจารณาในส่วนอื่นแล้ว

3.2.4 กรุงเทพฯ/ภาคกลาง/ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทรัพยากรที่ดิน: กรุงเทพมหานคร มีการเดินขบวนประเด็นเกี่ยวกับความขัดแย้งทรัพยากรดิน น้ำ ป่า จำนวน 20 ครั้ง เป็นเรื่องที่ดินในเมือง 12 ครั้งคือ กรณีบ้านครัวและกรณีแม่ค้าคัดค้านการย้ายตลาดท่าพระจันทร์ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านอาศัยค้าขายมาเป็นเวลาช้านาน ส่วนกรณีที่ทำกินในเขตป่า คนในเมืองหลวงได้มีการเดินขบวนประท้วงกรณีรัฐบาลชวนออกสปก. 4-01 ให้แก่นายทุน โดยองค์กรต่าง ๆ จำนวน 7 ครั้ง

ปลูกป่าทับที่ทำกินมีจำนวน 3 แห่งคือที่จังหวัด อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี จ.ปราจีนบุรี และจ.สระแก้ว ที่ดินทหารและสร้างศูนย์ราชการในเขตป่าสงวนและที่ราชพัสดุ จำนวน 8 แห่งคือกรณีที่ดิน จ.กาญจนบุรีซึ่งยังเป็นปัญหาขัดแย้งเรื่อยมาหลายรัฐบาล กรณีการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์สร้างสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ป่า จ.อุทัยธานี กรณีสร้างสถาบันจุฬาลงกรณ์ ที่ดินทหารอากาศ จ.ปราจีนบุรี ที่ดินทหารเรือ จ.ชลบุรี

ปัญหาอุทยานทำที่ทำกิน 2 แห่งที่จังหวัดกาญจนบุรี และปราจีนบุรี และกรณีปัญหาการอพยพชาวบ้านออกจากป่าแควระบบถ้ำเข็ด เขตรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการประท้วงอย่างต่อเนื่องตลอดมาทั้ง 2 ปี กรณีเขื่อนเขาแหลม การจ่ายค่าชดเชยแก่ผู้ถูกอพยพกรณีเขื่อนเขาแหลมที่สร้างเสร็จมานานหลายปียังไม่ยุติ เช่นเดียวกับกรณีเขื่อนป่าสัก จ.ลพบุรีที่กำลังสร้างท่ามกลางการเดินขบวนคัดค้าน และการเรียกร้องค่าชดเชยจำนวน 5 ครั้งในปี 2538 โดยมีการเดินขบวนถึงทำเนียบรัฐบาล 2 ครั้งในเดือนพฤษภาคม 2538

ทรัพยากรน้ำ: มีความขัดแย้งในการแย่งน้ำเกษตรที่ จ.อ่างทอง กัดค้านโครงการอ่างเก็บน้ำที่ จ.สุพรรณบุรี และการคัดค้านการก่อสร้างสถานที่ราชการที่แหล่งน้ำที่ จ.ปราจีนบุรี ที่ จ.สมุทรสาครคัดค้านการสร้างประตูระบายน้ำ ชายฝั่งตะวันออกมีปัญหามลพิษ 2 แห่ง กล่าวคือ ที่ จ.ฉะเชิงเทรา และ จ.ตราด

ส่วนกรณีมลพิษจากอุตสาหกรรมและขยะ มีการเดินขบวนคัดค้านการสร้างที่ทิ้งขยะ จ.สุพรรณบุรี กัดค้านโรงเก็บแก๊ส จ.นนทบุรี โรงงานปลาป่นส่งกลิ่นเหม็นที่สมุทรสาคร และที่กาญจนบุรีคัดค้านบริษัทอุตสาหกรรมปิโตรเคมีคัดไทย กรณีกากสารพิษ และที่จ.ชลบุรีมีการเดินขบวนประท้วงโรงไม้หิน 1 แห่ง

นอกจากนี้ กรุงเทพฯ ยังมีการเดินขบวนประท้วงที่สถานทูตฝรั่งเศสเพื่อคัดค้านกรณีการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ โดยรัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าเป็นขบวนการสิ่งแวดล้อมข้ามรัฐที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

3.2.5 สรุป

จากการศึกษาการเดินขบวน ชุมชนประท้วงของชนวนประชาชน จึงสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเดินขบวนในประเด็นส่วนใหญ่เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความขัดแย้งเรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่มีฐานของการเดินขบวนประท้วงอยู่ที่ชุมชนซึ่งได้รับกระทบจากสภาพการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่เข้ามาในรูปแบบของโครงการขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน ฝาย อ่างเก็บน้ำ นิคมอุตสาหกรรม ฯลฯ การเติบโตของอุตสาหกรรม การขยายโรงงานที่สร้างผลกระทบต่อด้านมลพิษให้กับชุมชนโดยตรง การขยายตัวของอุตสาหกรรมโรงไม้หิน ระเบิดหินเพื่อรองรับการก่อสร้างที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนชาวบ้านทั่วประเทศราว 20 แห่ง

ชาวบ้านในชุมชนเหล่านี้ออกมาเดินขบวนประท้วงเพื่อคัดค้านนโยบายเกี่ยวกับป่าไม้ที่ดิน ที่มีผลต่อการอพยพชุมชนที่อยู่ในป่าด้วยสาเหตุของการเข้าไปทำกินในป่าอย่างน้อย 3 ประการด้วยกัน คือ ผลพวงจากนโยบายการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจทำให้คนบุกเบิกที่ทำกิน ผลจากนโยบายเพื่อความมั่นคงที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าไปตั้งชุมชนในพื้นที่ที่มีการต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์ ดังที่ปัจจุบันเป็นปัญหาเดินขบวนยึดเยื่อ เช่น กรณีอุทยานฯภูพาน จ.สกลนคร กรณีป่า

แคว้นบม-ลีซัดเขตรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีป่าดงใหญ่ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ ฯลฯ กรณีชุมชนที่มีวิถีชีวิตอยู่กับป่ามาเป็นเวลานาน และถูกอพยพโดยการประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ฯ ซึ่งเกิดขึ้นทั่วประเทศ

นอกจากนี้ ยังมีการออกมาเดินขบวนประท้วงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการเติบโตของเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่นกรณีของโรงไฟฟ้าพลังขยะหางดง กรณีคัดค้านการก่อสร้างโรงกำจัดกากสารพิษ การคัดค้านการทิ้งกากสารพิษที่ จ.กาญจนบุรี การคัดค้านเทศบาล/สุขาภิบาลสร้างหรือใช้พื้นที่ของชุมชนทิ้งขยะ ฯลฯ กรณีเหล่านี้ ก็คือการออกมาเดินขบวนประท้วงของชุมชนเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชนไม่ให้เอาพื้นที่ของชุมชนไปใช้รองรับผลพวงด้านลบจากการพัฒนา ฯลฯ

3.3 เครือข่ายขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษากรณีในพื้นที่ที่มีปัญหาความขัดแย้ง พบว่า การต่อสู้ของชุมชนเป็นจุดๆ เหล่านี้ได้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ในลักษณะเครือข่ายชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวต่อสู้ ปกป้องความเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่ผูกพันกับปากท้องและวิถีชีวิตของชุมชนที่เกิดจากโครงการของรัฐ/ภาคธุรกิจ และเครือข่ายเหล่านี้ได้กระจายไปตามพื้นที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง ในส่วนต่อไปนี้จะเป็นการพิจารณาการกระจายตัวของการรวมตัวของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน/เครือข่ายในภูมิภาคต่างๆที่เกิดขึ้น

3.3.1 ภาคเหนือ

ลักษณะสำคัญคือ ได้เกิดเครือข่ายลุ่มน้ำ ในพื้นที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง ในลุ่มน้ำหลักที่มีโครงการของรัฐลงไป ซึ่งเป็นทั้งเครือข่ายชาวบ้าน เช่น คณะกรรมการพัฒนาและฟื้นฟูลุ่มน้ำแม่กก จ.เชียงราย โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่ลาว เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำแม่วาง เป็นต้น โดยมีโครงการพัฒนาของ NGO จำนวนมากเพื่อกระตุ้นและส่งเสริมเพื่อให้เครือข่ายลุ่มน้ำของชาวบ้านเข้มแข็ง

กรณีแก่งเสือเต้น จ.แพร่ การคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้นไม่ใช่เป็นเพียงคนในชุมชนท้องถิ่น แต่ขยายวงกว้างไปสู่สังคมที่มี NGO นักวิชาการ ขบวนการนิสิตนักศึกษา กลุ่มท้องถิ่นใน

เชียงใหม่ กลุ่มศิลปิน ฯลฯ ซึ่งต่อมาได้มีการรวมตัวเป็นสมาชิชาชาวเขื่อนภาคเหนือ และสมาชิชาชาวเขื่อนระดับภาค โดยมีโครงการเพื่อนประชาชนเป็น NGO ผู้ประสานงาน และเป็นเครือข่ายที่สำคัญในการร่วมก่อตั้งสมาชิชาคนจน

เครือข่ายทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน ในภาคเหนือซึ่งปัญหาาร่วมกันในเรื่องการอพยพคนออกจากป่า ในรูปแบบของอุทยานฯ ทับที่ทำกิน และชุมชนที่อยู่ในเขตคั้นน้ำ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบดังกล่าวมานี้ได้รวมตัวกันเป็นเครือข่าย ที่สำคัญภายใต้ชื่อ "เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ" ที่มีการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ 14 ป่า ที่ผ่านมานในปี 2538 ได้มีการเดินขบวนเพื่อคัดค้านการอพยพชุมชนออกจากป่าอุทยานฯ และเขตนคั้นน้ำถ้ำธาร และการเสนอให้เร่งออก พ.ร.บ. ป่าชุมชนเพื่อรองรับสิทธิของชุมชนในการอยู่กับป่า เป็นเจ้าของป่าและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

เครือข่ายที่สอดคล้องกับเครือข่ายชุมชนที่ถูกผลกระทบจากกรณีอุทยานทับที่ก็คือ "เครือข่ายป่าชุมชน" ที่พัฒนามาตั้งแต่กรณีห้วยแก้ว โดยชาวบ้านห้วยแก้วได้ต่อสู้กับตระกูลชินวัตรที่ได้เข้าพื้นที่กรมป่าไม้เพื่อปลูกไม้ผลภายใต้ การอธิบายของรัฐว่าเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าในรูปของป่าเศรษฐกิจ ซึ่งได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวของชุมชนอื่น ๆ อย่างกว้างขวางและส่งผลให้มีการศึกษารูปแบบของป่าชุมชน ในลักษณะต่าง ๆ การพัฒนางานส่งเสริมชุมชนค้ำป่าชุมชนของ NGO นักวิชาการรวมทั้งการผลักดันในระดับนโยบายโดยการเสนอร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชนเพื่อรองรับความชอบธรรมทางกฎหมายของชาวบ้าน ปัจจุบันกิจกรรมภายใต้เครือข่ายป่าชุมชนในภาคเหนือได้ท่วงไปกับการเคลื่อนไหวของชาวบ้านภาคเหนือกรณีอุทยานทับที่ซึ่งตลอดปี 2538 ได้มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องตลอดมา

นอกจากเครือข่ายขนาดใหญ่แบบคนคน. มีกลุ่ม/ชมรมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าเกิดขึ้นมากมาย เช่น กลุ่มฮักเมืองน่าน ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ ความร่วมมือจากหลายฝ่ายที่มีการสนับสนุนโดยภาคธุรกิจ และสามารถประสานกับหน่วยงานของรัฐได้ รวมทั้งมีการหนุนช่วยจาก NGO และนักวิชาการ กลุ่มฮักเมืองแจ่ม จ.เชียงราย เคยมีบทบาทในการคัดค้านสัมปทานป่าสนวัดจันทร์ ร่วมกับองค์กรในท้องถิ่น และนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฯลฯ

นอกจากนี้ มีโครงการที่ดำเนินการโดย NGO สนับสนุนเครือข่ายป่าชุมชนเกิดขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าเกิดควบคู่ไปด้วย เช่น โครงการชุมชนรักป่า โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา โครงการนิเวศน์ชุมชน จ.เชียงราย ชมรมนักพัฒนาภาคเหนือ ฯลฯ

ลักษณะเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเครือข่าย/ในภาคเหนือก็คือ การเกิดขึ้นของกลุ่มท้องถิ่นเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการจัดการทรัพยากรของประชาชน ที่สำคัญได้แก่ กลุ่มสาขาสีเสนา ซึ่งประกอบไปด้วย NGO นักวิชาการ ข้าราชการ ที่ทำงานในพื้นที่ และผู้นำชาวบ้าน ได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันความคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเข้าไปสู่แผนพัฒนาจังหวัด กลุ่มเหล่านี้มีแนวทางการต่อสู้ที่แตกต่างออกไปคือ ใช้วิธีการประสานความร่วมมือกับรัฐผ่านการวางแผนพัฒนาจังหวัด แต่ในปัจจุบันไม่ไม่บทบาทเท่าใดนัก (เจษฎา โชติกิจภิญโญ, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2540)

กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ ชมรมเพื่อเชียงใหม่ กลุ่มพิทักษ์เชียงใหม่ เวทีเชียงรายเพื่อทศวรรษหน้า ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้มีประเด็นที่น่าสนใจคือ มีลักษณะเป็น "ประชาคมท้องถิ่น" ที่มีบุคคลหลายฝ่ายในจังหวัดเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการจัดการสิ่งแวดล้อม

มลพิษจากอุตสาหกรรม ขยะจากเมือง : การต่อสู้กรณีโรงไฟฟ้าพลังขยะหางดงในปี 2538-2539 ได้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาโดยใช้ชื่อว่า "คณะกรรมการประสานงานประชาชนเพื่อท้องถิ่น(ก.ป.ถ.)" ซึ่งเป็นคณะกรรมการที่มีตัวแทนจาก 6 ตำบลในอ.หางดง ไม่ให้เป็นเรื่องของคน ค.น้ำแพร่ อ.หางดง จ.เชียงใหม่ อันเป็นพื้นที่ที่จะตั้งโครงการ และการต่อต้านครั้งนี้ได้เกิดเครือข่ายที่มีองค์กรในท้องถิ่นเข้าร่วม เช่น สถาบันทางวิชาการ องค์กรนิสิต/นักศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปัญหาโรงไฟฟ้าหางดงจึงเป็นปัญหาที่มีขอบข่ายกว้างไกลไปจาก ค.น้ำแพร่ เป็นปัญหาของคนที่อยู่ในที่ราบแอ่งกระทะ เชียงใหม่-ลำพูน ที่ต้องการร่วมกันกำหนดชะตากรรม และวิถีชีวิตของลูกหลานร่วมกัน นอกจากนี้ ผลพวงกรณีนิคมอุตสาหกรรม จ.ลำพูน ได้เกิดเครือข่ายผู้ปวยนิคมอุตสาหกรรม จ.ลำพูน

3.3.2 ภาคอีสาน

เครือข่ายลุ่มน้ำ ภาพเบื้องหลังของการเดินขบวนที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์น้ำ เขื่อนและโครงการขนาดใหญ่ ก็คือ การรวมตัวของชุมชนชาวบ้านภายใต้ "เครือข่ายลุ่มน้ำ" ส่วนเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นท่ามกลางวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมและนิเวศน์ลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูตาน้ำพอง ซึ่งเกิดขึ้นมาท่ามกลางการต่อสู้กับบริษัทเยื่อกระดาษฟินกซ์ที่ปล่อยน้ำเสียลง

น้ำพองจนทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทำอาชีพประมงได้ ส่วนคณะกรรมการชาวบ้านอนุรักษ์ป่าทุ่งป่าทามลุ่มน้ำมูลตอนกลางเป็นผลมาจากการสร้างเขื่อนราษีไศล ฯลฯ

ในเขตอีสานเหนือได้เกิดเครือข่ายลุ่มน้ำสงคราม ซึ่งเป็นลุ่มน้ำสำคัญของอีสานเหนือและรัฐบาลกำลังพิจารณาอนุมัติโครงการขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน ฝ่ายกั้นลำน้ำ ฯลฯ เครือข่ายดังกล่าวได้มีการรวมตัวกันของชุมชนที่อยู่บนต้นน้ำ คืออุทยานภูพาน และเมืองครุฑชาวบ้านที่กำลังต่อสู้กับปัญหาอุทยานทับที่ คือ คณะกรรมการชาวบ้านแก้ไขที่ทำกิน จ.สกลนคร กับชุมชนที่อยู่กลางน้ำและปลายน้ำเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำโดยองค์กรชาวบ้าน โดยมี NGO คอยทำหน้าที่ประสานงานและส่งเสริมสนับสนุนเครือข่ายคือ มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ และในปี 2539 เครือข่ายเหล่านี้ได้เชื่อมประสานกับเครือข่ายสมัครชาวนาชาวไร่อีสานฯ และในปี 2540 ได้เข้าร่วมกับสมัครชาวนาในการชุมนุมยกที่ 2

เครือข่ายลุ่มน้ำจึงเป็นเครือข่ายที่พยายามแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการลุ่มน้ำ การรักษาและฟื้นฟูสภาพนิเวศลุ่มน้ำโดยองค์กรชุมชน เป็นการเสนอองค์ความรู้ที่พยายามท้าทายแนวคิดการจัดการทรัพยากรน้ำแบบรวมศูนย์ของรัฐ คือ การพิจารณาปัญหาการขาดแคลนน้ำว่าเป็นปัญหาทางเทคนิคที่สามารถแก้ไขด้วยการใช้เทคโนโลยีผู้เชี่ยวชาญ

เครือข่ายป่าไม้ที่ดินทำกิน : ได้เกิดเครือข่ายชุมชนหลายเครือข่ายด้วยกันในภาคอีสานที่สำคัญได้แก่ เครือข่ายที่เรียกว่า "สมัครชาวนาชาวไร่อีสานเพื่อรับรองสิทธิที่ดินทำกินและฟื้นฟูธรรมชาติ" (สคท.) พัฒนาการของเครือข่าย มีจุดเริ่มต้นจากปัญหาที่ดินทำกินในเขตป่า จากนโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2538 ที่รัฐกำหนดให้มีพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ แบ่งเป็นป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 และป่าอนุรักษ์ร้อยละ 15

นโยบายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการอพยพผู้คนออกจากป่าสงวนแห่งชาติและป่าอนุรักษ์ ในส่วนของป่าเศรษฐกิจ รัฐได้ส่งเสริมให้บริษัทอุตสาหกรรมไม้โตเร็วเข้ามาเช่าพื้นที่เพื่อขยายโครงการปลูกป่า ซึ่งได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งและการเดินขบวนประท้วงจนถึงปัจจุบันนี้ในพื้นที่ต่าง ๆ ของอีสาน

ในปี 2529 ได้มีการตั้งเครือข่ายสำคัญคือ "คณะกรรมการเครือข่ายชาวบ้านรักษาป่า 7 จังหวัด ภาคอีสาน" โดยเป็นเครือข่ายเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้านที่มีปัญหาที่ดินทำกินในเขต

ป่าในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ขอนแก่น อีสาน และภาคอีสาน คณะกรรมการดังกล่าวนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นองค์กรประสานงานชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528 เพื่อร่วมกันหาแนวทางต่อสู้กับการอพยพและการรุกเข้ามาของโครงการปลูกป่าไม้โตเร็วยูคาลิปตัส และเพื่อร่วมกันแสวงหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าโดยไม่ต้องอพยพคนออกจากป่าและไม่ใช้การปลูกป่าโดยสนับสนุนให้บริษัทอุตสาหกรรมไม้โตเร็วปลูกยูคาลิปตัส ที่ทำกินชาวบ้าน ซึ่งกรณีปัญหาจากโครงการปลูกป่ายูคาลิปตัสได้ก่อให้เกิด "เครือข่ายคัดค้านยูคาลิปตัสภาคอีสาน" ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวนี้มีเครือข่ายย่อยในระดับพื้นที่จังหวัดที่มีปัญหายูคาลิปตัส เช่น คณะกรรมการชาวบ้านแก้ไขปัญหายูคาลิปตัสจ.ร้อยเอ็ด ฯลฯ โดยมีชื่อเรียกเรื่องที่สำคัญก็คือ ให้ดำเนินการรื้อถอนยูคาลิปตัส ออกจากพื้นที่ และให้มีการฟื้นฟูสภาพป่าเป็นป่าธรรมชาติโดยองค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเสนอแผนการจัดการในรูปแบบป่าชุมชน

นอกจากนี้ ในปี 2534 รัฐได้ดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ราษฎรผู้ยากไร้ในเขตภาคอีสาน (คจก.) และก่อให้เกิดการอพยพผู้คนออกมาจากพื้นที่ป่าอย่างกว้างขวาง และทำให้ขยายเป็นเครือข่ายชาวบ้านแก้ปัญหาที่ดินทำกิน 47 ป่า ใน 17 จังหวัดภาคอีสาน ซึ่งในปี 2535 เครือข่ายนี้ได้เดินขบวนประท้วงครั้งใหญ่ที่ปากช่อง จ.นครราชสีมา ในเดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งเป็นการเดินเท้าทางไกลมาปักหลักปิดถนนมิตรภาพที่อ.ปากช่อง ทางเข้าสู่ประตูอีสาน จนในที่สุดเมื่อวันที่ 3 ก.ค. 2535 รัฐบาลได้มีมติให้ยกเลิกโครงการ คจก. และหลังจากการยกเลิกโครงการ คจก. มติของคณะกรรมการฯ ทั้งของ NGO และชาวบ้าน ได้ตกลงตั้งองค์กรเครือข่ายเพื่อทำงานติดตามและแสวงหาทางออกปัญหาที่ดินป่าไม้ในเขตอีสานคือ "สมัชชาชาวนาชาวไร่อีสานฯ" ประกอบด้วยตัวแทนผู้เดือดร้อนจากโครงการคจก.ในแต่ละจังหวัด และองค์กรพันธมิตรคือ คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม 16 สถาบัน (คอสท.) NGO ส่วนกลางและ NGO ภาคอีสาน

สมัชชาชาวนาชาวไร่อีสานฯ จึงมีจุดหมายสำคัญอยู่ที่การส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายและองค์กรชาวบ้านเพื่อให้สามารถตอบโต้ปัญหาจากภายนอกโดยเฉพาะที่มาจากนโยบายของรัฐเกี่ยวกับป่าไม้ที่ดิน จุดเน้นของกิจกรรมเป็นการต่อสู้เพื่อขยับขยี้ ยุติโครงการของรัฐ และค้นหาและส่งเสริมการจัดการป่าไม้-ที่ดินโดยองค์กรชุมชนในรูปแบบของป่าชุมชน ในปี 2540 ได้เข้าร่วมกับสมัชชาคนจนในการชุมนุมยกที่ 2 ซึ่งถือว่าเป็นเครือข่ายที่มีพื้นที่ปัญหากว้างขวางมากที่สุดในสมัชชาคนจน

เครือข่ายเขื่อน : ปัจจุบันได้เกิดเครือข่ายเขื่อน คือ สมาพันธ์ผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนภาคอีสาน หรือ “สมาพันธ์เขื่อนภาคอีสาน” ซึ่งเป็นการรวมเอาชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในภาคอีสาน 10 แห่งเข้ามาเป็นเครือข่าย เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และร่วมกันคัดค้าน ติดตามข้อเรียกร้องร่วมกัน รวมทั้งการแสวงหาทางออกรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำโดยองค์กรชุมชน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การอนุรักษ์นิเวศน์ลุ่มน้ำ ป่าบุ่งป่าทาม ศูนย์กลางการประสานงานอยู่ที่เขื่อนราษีไศล จ.ศรีสะเกษ กิจกรรมครั้งแรกที่เครือข่ายดำเนินการคือ การติดตามข้อเรียกร้องร่วมต่อรัฐบาล ที่ได้ยื่นในการประชุมสมัชชาคนจนเมื่อวันที่ 10-16 ธันวาคม 2538 โดยในเดือนมกราคม 2539 เครือข่ายฯ ได้เดินทางมาติดตามข้อเรียกร้อง ณ ทำเนียบรัฐบาล ข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้ เป็นข้อเรียกร้องร่วมของกลุ่มคนจนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ ที่เกิดจากข้อสรุปในการจัดสมัชชาคนจน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่กำลังพิจารณาโครงการเรียกร้องให้ยกเลิกโครงการ ให้ศึกษาทางเลือกอื่นๆ ในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์และวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น การสร้างฝายขนาดเล็ก เรียกร้องว่าในการพิจารณาโครงการขนาดใหญ่ รัฐจะต้องจัดให้มีการไตร่สวนสาธารณะ และเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ

กลุ่มที่กำลังสร้างคือมีการอนุมัติโครงการแล้วได้เรียกร้องให้ยกเลิก เขื่อนที่ยังไม่ได้ก่อสร้าง เช่น เขื่อนโปร่งขุนเพชร จ.ชัยภูมิ เรียกร้องให้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารโดยรอบด้านทั้งผลดีผลเสีย เรียกร้องให้ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกขั้นตอน ซึ่งต่อมาได้รวมอยู่ในเครือข่ายสมาพันธ์เขื่อนอีสาน และเป็นเครือข่ายแกนสำคัญที่ร่วมก่อตั้งสมัชชาคนจน

ส่วนกลุ่มที่สร้างเสร็จแล้ว เช่น เขื่อนจุฬาภรณ์(น้ำพรม) เขื่อนปากมูล เขื่อนราษีไศล มีข้อเรียกร้อง คือ การเรียกร้องค่าชดเชย และการฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเรียกร้องรัฐบาลเร่งแก้ไขสภาพแวดล้อม และนิเวศน์ของกลุ่มน้ำที่เปลี่ยนไป ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน เช่น กรณีป่าบุ่งป่าทาม ชาวบ้านเสนอให้มีการลดระดับน้ำเพื่อไม่ให้ท่วมป่าบุ่งป่าทาม ให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาหน้าเขื่อนให้ชาวบ้านได้รวมตัวเป็นกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพลุ่มน้ำ คือ คณะกรรมการชาวบ้านฟื้นฟูชีวิตและชุมชนเขื่อนปากมูล และคณะกรรมการชาวบ้านอนุรักษ์ป่าบุ่งป่าทาม ลุ่มน้ำมูลตอนกลาง ข้อเรียกร้องก็คือให้รัฐยอมรับและสนับสนุนงบประมาณแก่องค์กรชาวบ้านเหล่านี้ในการร่วมกันฟื้นฟูสภาพนิเวศน์ลุ่มน้ำ กรณีลำน้ำพรมให้ขุดคลองดึงน้ำกลับมาใช้ ส่วนกรณีเขื่อนสิรินธรให้รัฐสร้างพื้นที่รองรับให้เหมาะสมทั้งหมดนี้เป็นข้อเรียกร้องร่วมที่ถูกเสนอขึ้นมาควบคู่ไปกับการเดินขบวนให้รัฐบาลเร่งตัดสินใจ

เครือข่ายชาวบ้านที่พยายามแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการลุ่มน้ำ การรักษาฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำโดยองค์กรชุมชนที่สำคัญอีกเครือข่ายหนึ่ง ได้แก่ เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำสงคราม ซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญของอีสานเหนือและรัฐบาลกำลังพิจารณาอนุมัติโครงการขนาดใหญ่ โดยได้มีการประสานเครือข่ายไปถึงชุมชนที่อยู่ต้นน้ำคือ บนอุทยานภูพาน ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการชาวบ้านแก้ไขปัญหาที่ทำกิน จ.สกลนคร เพื่อร่วมกันจัดการลุ่มน้ำทั้งลุ่มน้ำ โดยมี NGO จากส่วนกลาง เช่น ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน(RRAFA) มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ และ NGO อื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้คณะกรรมการสนับสนุนเครือข่ายภาคอีสานให้การสนับสนุน เครือข่ายดังกล่าวนี้จึงเกิดขึ้นมาเพื่อตั้งรับกับวิธีการจัดการน้ำแบบรวมศูนย์โดยรัฐ ด้วยการเสนอแนวคิดในการจัดการลุ่มน้ำโดยองค์กรชุมชน

นอกจากเครือข่ายซึ่งมีขอบข่ายอยู่ที่ฐานทรัพยากรเดียวกัน เช่น เครือข่ายป่า เครือลุ่มน้ำ เครือข่ายยูคาฯ ฯลฯ ได้เกิดเครือข่ายระดับภาคที่มีการรวมตัวกันในขอบเขตที่กว้างขวางทั้งในด้านพื้นที่ และกรณีปัญหาคือ "สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน(สทช.อ)" ที่มีชื่อเสียงในด้านการเดินขบวน สทช.อ เกิดขึ้นมาหลังจากการเลือกตั้งปลายปี 2535 ซึ่งในขณะนั้นรัฐบาลชวนได้ผลักดันการจัดตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติ และได้มีการต่อต้านจากเกษตรกรรายย่อยโดยเฉพาะภาคอีสานอย่างกว้างขวาง ในเดือนมีนาคม 2536 เกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ได้ร่วมกันจัดตั้ง "สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน" โดยการประสานงานของ NGO การก่อตั้งสทช.อ.มีเครือข่าย 7 เครือข่ายที่ได้มาร่วมคัดค้านร่างพ.ร.บ.สภาการเกษตรแห่งชาติ องค์กรพันธมิตรและ NGO จำนวน 500 คน โดยมีสำนักงานตั้งอยู่ที่คณะกรรมการประสานงานเอกชนเพื่อการพัฒนาชนบทภาคอีสาน (กป.อพช.) จ.ขอนแก่น

สทช.อ. เป็นการจัดตั้งเครือข่ายที่ร้อยรัดกันเข้ามาด้วย กลุ่มคนที่เรียกว่า"เกษตรกรรายย่อย" เพื่อคัดค้านเกษตรกรบวจร โดยในช่วงแรกของ สทช.อ. ได้จัดกลุ่มเกษตรกรรายย่อยตามประเด็นปัญหา ในช่วงต้นมี 9 ปัญหา 9 พื้นที่ แต่ในปี 2539 ได้ขยายกรณีปัญหาภายใต้ธงสทช.อ. จำนวนถึง 97 พื้นที่ เป็นเครือข่ายที่มีลักษณะกว้างขวางครอบคลุมทั้งภาค และมีสมาชิกที่เสียค่าสมัครจำนวนถึง 40,000 คน และบทบาทสำคัญก็คือ การต่อรองและจัดการกับปัญหาทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และปัญหาตามประเด็นฐานอาชีพของสมาชิก

นับตั้งแต่การเลือกตั้งเลขาธิการในเดือนมีนาคม 2539 สทช.อ.ได้เริ่มแตกออกเป็นหลายกลุ่ม (กลุ่มต่างๆ เหล่านี้จะกล่าวถึงอีกครั้งในบทที่ 5) และเน้นการเคลื่อนไหวเฉพาะเรื่องการปลด

หนี้สิน และการเข้าถึงทรัพยากรจากโครงการปรับปรุงระบบการผลิตการเกษตร(คปร.) ไม่ค่อยให้ความสำคัญในการเคลื่อนไหวในด้านปัญหาทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

3.3.3 ภาคใต้

ปัญหาผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณทะเลสาบสงขลาและชายฝั่ง โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ได้ทำให้คนชั้นกลางในเมืองเกาะตัวกันจัดตั้งเป็น “ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม” ซึ่งได้เกิดขึ้นในเขตเมือง และชายฝั่งทะเลทั้ง 2 ด้าน เช่น “ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมรุ่มน้ำปากพนัง” “ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทะเลสาบสงขลา”

ผลจากการขยายตัวของนาุ้ง ประมงขนาดใหญ่ของอวนรุน อวนลาก ได้ทำให้เกิดเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เรียกว่า “สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ 13 จังหวัด” ซึ่งถือว่าเป็นเครือข่ายทรัพยากรที่กว้างขวางที่สุด และปัจจุบันสมาพันธ์ประมงได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายหนึ่งในสมาชิกคนจน

ลักษณะเด่นที่สำคัญของภาคใต้คือ เกิดการประสานความร่วมมือในลักษณะที่เรียกว่า “เบญจภาคี” ของข้าราชการท้องถิ่น ภาคธุรกิจ นักวิชาการในจังหวัดกับเครือข่าย องค์กรชุมชนที่มี NGO เป็นองค์กรประสาน เช่น กรณีสมาคมหยาดฝน จ.ตรัง เป็นต้น ภาคีดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเพื่อผลักดันแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติไปสู่การจัดการตามแผนจังหวัด เช่น การจัดการและฟื้นฟูชายฝั่งทะเล การจัดการทะเลสาบสงขลา ฯลฯ.

3.3.4 ภาคกลาง/ภาคตะวันออกและกรุงเทพมหานคร

ลักษณะสำคัญคือ ไม่มีเครือข่ายทรัพยากรที่กว้างขวางเช่นในภาคอีสานและในภาคเหนือ และไม่มี NGO ด้านสิ่งแวดล้อมลงไปทำงานในพื้นที่ร่วมกับเครือข่ายของชาวบ้านมากนัก มีลักษณะของการร่วมเคลื่อนไหวเป็นประเด็นๆ เช่น กรณีเขื่อนน้ำโจนในช่วงปี 2529-30 กรณีภาคสารพินที่กาญจนบุรี เป็นการเคลื่อนไหวโดยองค์กรท้องถิ่น เช่น กรณีเงินกู้สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนเพราะไม่มี NGO ลงไปประสานแต่อย่างใด

กลุ่ม/องค์กรท้องถิ่นที่เกิดขึ้นและมีบทบาทที่ผ่านมาได้แก่ ชมรมอนุรักษ์กาญจนบุรี ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จ.จันทบุรี ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จ.ระยอง เป็นต้น ส่วนในกรุงเทพมหานครแม้จะมีมูลนิธิ/สมาคม/องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก องค์กรเหล่านี้ไม่ได้ทำงานในการสร้างหรือหนุนเสริมเครือข่ายชุมชน แต่เป็นการดำเนินกิจกรรมภายใต้วิถีคิดในเรื่องสิ่งแวดล้อมแบบนักอนุรักษ์ (conservationism) ที่เน้นการปลูกจิตสำนึกให้คนตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ เน้นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมบางเรื่อง บางประเด็นที่ไม่ได้มองปัญหาสิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงกับวิถีคิดใน การจัดการทรัพยากร

3.3.5 สรุป

กล่าวโดยสรุป เครือข่ายต่าง ๆ ที่ได้พิจารณาทั้งหมดนี้จึงมีลักษณะสำคัญ คือ

ประการที่แรก ได้เริ่มเกิดขึ้นชัดเจนในช่วงตั้งแต่รัฐบาลพลเอกชาติชาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการรวมตัวกันต่อสู้ที่มาจากผลกระทบโครงการของรัฐในระยะแรกๆ ดังในภาคอีสาน นับตั้งแต่การต่อสู้ปัญหาดินเค็มกรณีลำน้ำเสียว จ.มหาสารคาม ปัญหาป่าไม้-ที่ดินในช่วงก่อนโครงการคอก.ได้แก่ ปัญหาสวนป่าอุบลราชธานีที่ทำกิน เมื่อเกิดการขยายตัวของเกษตรอุตสาหกรรมและการค้าหมูเสรี ได้นำมาซึ่งปัญหาเรื่อง วัชพลาสติก มะม่วงหิมมะพานต์ หม่อนไหม ฯลฯ และเมื่อมีการผลักดันเรื่องสภาพการเกษตรแห่งชาติในช่วงรัฐบาลชวน1 จึงได้เกิดการรวมตัวกันเป็นสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สทย.อ.) ในภาคอื่นๆ ก็มีการเกิดเครือข่ายในลักษณะเดียวกันก็คือ ภาคเหนือเกิดเครือข่ายป่าชุมชนซึ่งเป็นผลพวงมาจากการคัดค้านสัมปทานป่า และการต่อสู้ของชาวบ้านกรณีป่าห้วยแก้ว ต่อมาได้พัฒนาเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางคือ เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) ที่รวมปัญหาอุทยานทับที่ทำกินเข้ามา ในภาคใต้ได้เกิดเครือข่ายที่สำคัญคือ สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ 13 จังหวัด เครือข่ายเหล่านี้ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางในช่วงรัฐบาลชวน1 และรัฐบาลบรรหาร

ประการที่สอง เป็นเครือข่ายที่มีฐานอยู่ที่ชุมชนชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งมีวิถีชีวิตสัมพันธ์แนบแน่นอยู่กับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เครือข่ายนี้ขยายตามแนวของภูมินิเวศวัฒนธรรมและทรัพยากรหรือเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงของชุมชนเหล่านี้ซึ่งถูกกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐเหมือน ๆ กัน เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายป่า ฯลฯ

ประการที่สาม ลักษณะที่สำคัญของเครือข่ายก็คือ เป็นเครือข่ายชุมชนชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีพันธมิตรสำคัญคือ คนชั้นกลางในเมืองคือ NGO นักอนุรักษ์ นักวิชาการ ฯลฯ ได้เข้าร่วมเป็นพันธมิตรต่อสู้กับชาวบ้านเพื่อปกป้องสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลายเนื่องจากผลกระทบโครงการของรัฐ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2539) พบว่า พันธมิตรในขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมที่ประกอบด้วยพันธมิตรซึ่งเป็นคนชั้นกลาง คือ นักวิชาการ และ NGO มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวกลางในการนำเอาประเด็นปัญหาและองค์ความรู้ในระดับรากหญ้าเหล่านี้ไปถกเถียงสู่สาธารณะและวงวิชาการ ทำให้ปัญหาและองค์ความรู้เหล่านี้เป็นภาษาที่สาธารณะเข้าใจได้ บทบาทสำคัญของนักวิชาการที่เข้าไปเกี่ยวข้องได้ช่วยในการเสนอแนะช่องทางกลไกในการต่อสู้ ทำให้ชุมชนซึ่งไม่เคยมีประสบการณ์กับการต่อสู้ในเชิงนโยบายมีทางเดินว่าควรจะไปทางไหน

NGO ยังทำหน้าที่เป็นเสมือน "เลขานุการของขบวนการ" คือทำหน้าที่ให้การกระกระตุ้นให้เกิดเครือข่ายบทบาทในการเสริมให้เข้มแข็ง และเป็นตัวเชื่อมประสานที่สำคัญให้เครือข่ายดำรงอยู่ NGO และนักวิชาการได้เข้าไปเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านในการผลิตความรู้ (Knowledge) ให้กับขบวนการที่สำคัญคือ ในองค์ความรู้ที่เกิดจากฐานของชุมชน ประสบการณ์ของชุมชน แล้วนำเอาองค์ความรู้เหล่านี้มาท้าทายกับความรู้ที่ได้ลงรากปักฐานในสังคม (Established Knowledge) ดังเช่น การเสนอการจัดการป่าไม้ในรูปของป่าชุมชน องค์ความรู้ในการจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ พันธมิตรยังได้หนุนเสริมด้วยการให้ความช่วยเหลือบางด้าน เช่น NGO ด้านสิทธิช่วยหนุนกรณีชาวบ้านที่เดินขบวนถูกปราบปราม กลุ่มสิทธิมนุษยชนได้ออกโรงมาได้กับวิธีการใช้ความรุนแรง บางกรณีเป็นการหนุนช่วยในแง่ของการระดมทรัพยากร การหนุนช่วยที่สำคัญของพันธมิตรองค์กรประชาธิปไตยก็คือ การผลักดันในเชิงนโยบายให้เอื้ออำนวยต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้าน ดังเช่น การผลักดันในเรื่องการได้สวนสาธารณะ จนกระทั่งในขณะนี้ได้เตรียมการที่จะประกาศระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีออกมาใช้ การผลักดันเรื่องพ.ร.บ.การรับรู้ข้อมูลข่าวสารถ้าสำเร็จออกมาได้ ก็จะเป็นการหนุนช่วยขบวนการชาวบ้านในระดับชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ประการที่สี่ จุดหมายร่วมของพันธมิตรในขบวนการฯ ก็คือ การปกป้องสภาพแวดล้อมธรรมชาติ โดยข้อเรียกร้องของชาวบ้านเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสภาพการดำรงชีพ ส่วนคนชั้นกลาง คือ นักอนุรักษ์ NGO นักวิชาการ ฯลฯ ต้องการปกป้องสภาพแวดล้อมธรรมชาติไม่ให้เกิด

ทำลาย ชื่อเรียกร้องของขบวนการฯ เหล่านี้จึงมีทั้งการเรียกร้องค่าชดเชย การยุติโครงการ และยังเกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ซึ่งจะกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ประการสุดท้าย เครือข่ายเหล่านี้ได้เกิดขึ้นโดยพัฒนาจากการต่อสู้ของแต่ละชุมชนเป็นจุดๆ และมีการรวมตัวระหว่างกรณีปัญหาเดียวกัน และจากประสบการณ์การต่อสู้เรียนรู้ร่วมกัน ได้มีการขยายขอบเขตของของเครือข่ายข้ามกรณีปัญหา และข้ามเครือข่าย เนื่องจากเห็นข้อจำกัดในการต่อสู้ภายในระบบการเมืองปกติ ดังประสบการณ์ของ สกย.อ. ที่มีข้อเสนอที่น่าสนใจในแนวทางการต่อสู้แบบการเดินขบวน ดังที่ผู้นำท่านหนึ่งกล่าวว่า

"...ในประวัติศาสตร์ ขบวนการต่อสู้เราก็ทำกันมาแล้ว มันได้ข้อสรุปว่าไม่ใช่แนวทาง อีกพวกหนึ่งก็เข้าสู่ระบบตัวแทนรัฐสภา แต่คนที่ต่อสู้ร่วมกันมาไปเป็นผู้แทนฯ แต่กลับไม่เป็นฝ่ายต่อต้านปากกมต กรณีครูประเวศน์ผู้ต้นตอวิหิตคือตาย ต่อสู้ด้วยกฎหมายเขาบอกว่าไม่มีข้อมูล... เพราะฉะนั้นกระบวนการทางกฎหมายไม่ใช่ทางออก พลังของประชาชนคือ การเดินขบวน..."

(บำรุง คะ โยธา, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2540)

การเดินขบวนจึงเป็นกิจกรรมหลักของ สกย.อ. ในช่วงปีของการศึกษาการเดินขบวนประท้วงของชาวบ้านพบว่า สกย.อ. เดินขบวนกว่า 50 ครั้ง ที่สำคัญ และถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของ สกย.อ. ได้แก่ การเดินขบวนในเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน 2536 ที่มีเกษตรกรรายย่อยราว 10,000 คน เข้าร่วมซึ่งมีผลให้รัฐบาลตั้งคณะกรรมการขึ้นมาพิจารณาปัญหา 9 ข้อ หลังจากนั้นก็คือ การเดินขบวนเพื่อการติดตามให้คณะกรรมการดำเนินการและตัดสินใจต่อข้อเรียกร้อง ซึ่งเกิดขึ้นตลอดช่วง 2 ปี ที่ผ่านมา ในแง่ของวิธีการนำไปสู่จุดหมายการเดินขบวนจึงเป็นวิธีการที่สำคัญที่สุด ของเครือข่ายเหล่านี้ เพราะไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรทางการเมือง ระบบการเมืองในกติกาปกติ

เครือข่ายเหล่านี้ได้เกิดขึ้นโดยพัฒนาจากการต่อสู้ของแต่ละชุมชนเป็นจุดๆ และมีการรวมตัวระหว่างกรณีปัญหาเดียวกัน และจากประสบการณ์การต่อสู้เรียนรู้ร่วมกัน ได้มีการขยายขอบเขตของเครือข่ายข้ามกรณีปัญหา และข้ามเครือข่าย และนอกจากการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในระดับภูมิภาคดังที่กล่าวมานี้ ในช่วงปี 2539 ได้มีการรวมตัวกันของเครือข่ายที่กว้างขวางในระดับประเทศขึ้นคือ "สมัชชาคนจน" ซึ่งจะกล่าวโดยในส่วนต่อไปต่อไปอย่างละเอียด

3.4 เครือข่ายสมาชิกคนจน

3.4.1 การก่อเกิด

สมาชิกคนจนอธิบายตัวเองว่าเป็น“เครือข่ายของชาวบ้านคนยากจนจากชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐที่เกิดขึ้นท่ามกลางสงครามการแย่งชิง ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจกับชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นทั้งในชนบทและในเมือง นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ กฎหมาย ฯลฯ ได้รุกรานวิถีชีวิตปกติละเมิดสิทธิในการจัดการ ทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ทำลายวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย” (เอกสารเผยแพร่ฉบับที่ 1 : “รวมพลัง ประสานใจสู้ภัยคนจน”, มีนาคม 2540)

การจัดตั้งสมาชิกคนจนเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อมีการกล่าว “คำประกาศสำน้ำมูล” วันที่ 10 ธันวาคม 2538 ณ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี โดยตัวแทนชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาทั้งในประเทศไทยและจากต่างประเทศ 10 ประเทศเข้าร่วมในคำประกาศดังกล่าว วัตถุประสงค์ในการรวมกันเป็นเครือข่ายสมาชิกคนจนก็เพื่อเป็นเวทีรวมพลังแห่งการร่วมมือ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ประสานความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สมาชิกคนจน,2540 : 1)

“...เรามิความเห็นร่วมกันว่า แนวความคิดที่สนับสนุนแต่เพียง “การเติบโตทาง เศรษฐกิจของรัฐและภาคธุรกิจเอกชน เป็นแนวคิดที่เป็นอันตรายต่อประชาชน และต่อการ พัฒนาสังคมจึงถือเป็นการจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องได้รับการแก้ไข และเปลี่ยนแปลง ทักษะ ความคิด ยุทธศาสตร์ และการปฏิบัติในกระบวนการพัฒนาทั้งของรัฐ และบริษัท ธุรกิจเอกชนเสียใหม่ ตามแนวทางที่จะมุ่งไปสู่ความก้าวหน้าของมวลมนุษยชาติที่ไร้ พรหมแดน...” (คำประกาศสำน้ำมูล, 15 ธันวาคม 2539)

กำเนิดของสมาชิกคนจนเกิดขึ้นช่วงปลายปี2538 เป็นการรวมตัวกันของเครือข่ายย่อยคือ เครือข่ายปัญหาเขื่อนหรือสมาชิกเขื่อน เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (กคน.) เครือข่ายปัญหาสลัม เครือข่ายผู้ป่วยจากการทำงานฯ กรณีการกีดกันโรงไฟฟ้าพลังขยะลิกไนต์ อ.หางดง จ.เชียงใหม่ กรณีการกีดกันการก่อสร้างศูนย์ราชการโพธิ์เขียว จ.สุพรรณบุรี ฯลฯ ในช่วงแรกสมาชิกคนจนได้ จัดโครงสร้างของเครือข่ายโดยมีคณะกรรมการที่มาจากกลุ่มปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา

16 กลุ่ม ๆ ละ 1 คน ตัวแทนภาค ๆ ละ 1 คน กรรมการตัวแทนเครือข่ายต่างประเทศ 1 คน ด้านสิ่งแวดล้อม 2 เครือข่าย (ประสิทธิ์พร กาพย์อนศรี, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2540)

3.4.2 กรณีปัญหา : ปริมาณและขอบเขต

สำหรับจำนวนกรณีปัญหาและเครือข่ายในสมัชชาคนจน ในการชุมนุมใหญ่ครั้งที่ 1 (26 มีนาคม-23 เมษายน 2539) สมัชชาคนจนมีกลุ่มปัญหาออกเป็น 5 กลุ่มคือ กลุ่มปัญหาเขื่อน กลุ่มปัญหาป่าไม้-ที่ดิน กลุ่มปัญหาจากโครงการของรัฐ กลุ่มปัญหาผู้ป่วยจากการทำงาน และกลุ่มปัญหาชุมชนแออัด จำนวนกรณีปัญหาครั้งที่ 1 มี 56 กรณี ส่วนใหญ่เป็นกรณีปัญหาในพื้นที่ภาคอีสาน กลุ่มปัญหาที่มีพื้นที่นอกเหนือจากภาคอีสานได้แก่ กลุ่มปัญหาเขื่อนที่มีพื้นที่ปัญหานอกภาคอีสานกล่าวคือ มีพื้นที่ปัญหาในภาคเหนือ 2 กรณีคือ กรณีปัญหาผลกระทบจากการดำเนินโครงการผันน้ำละเมา ต.พระวอ จ.ตาก และกรณีเขื่อนรับร้อ จ.ชุมพร กลุ่มปัญหาผู้ป่วยๆ มีเครือข่ายอยู่ในกรุงเทพฯ กลุ่มปัญหาชุมชนแออัดที่มี พื้นที่ปัญหากรุงเทพฯและเชียงใหม่ส่วนในภาคตะวันออกมี 1 กรณีคือ กลุ่มปัญหาโครงการของรัฐกรณีโรงงานกำจัดสารพิษเจนโก้ จ.ระยอง ส่วนกลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดินจำกัดขอบเขตอยู่ในภาคอีสานเท่านั้น (ดูรายละเอียดในตารางที่ 5 และแผนภูมิที่ 6)

ตารางที่ 5 แสดงเปรียบเทียบจำนวนกรณีปัญหาครั้งที่ 2 และครั้งที่ 1

กลุ่มปัญหา	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 1
1. ป่าไม้-ที่ดิน	93	31
2. เขื่อน	16	13
3. โครงการรัฐ	5	4
4. ชุมชนแออัด	8	7
5. เกษตรทางเลือก	1	-
6. ผู้ป่วย	1	1
7. ประมงขนาดเล็ก	1	-
รวม	125	56

ที่มา : ข้อมูลจากการประมวลสรุปเอกสารสรุปปัญหาและข้อเรียกร้องโดยสมัชชาคนจน

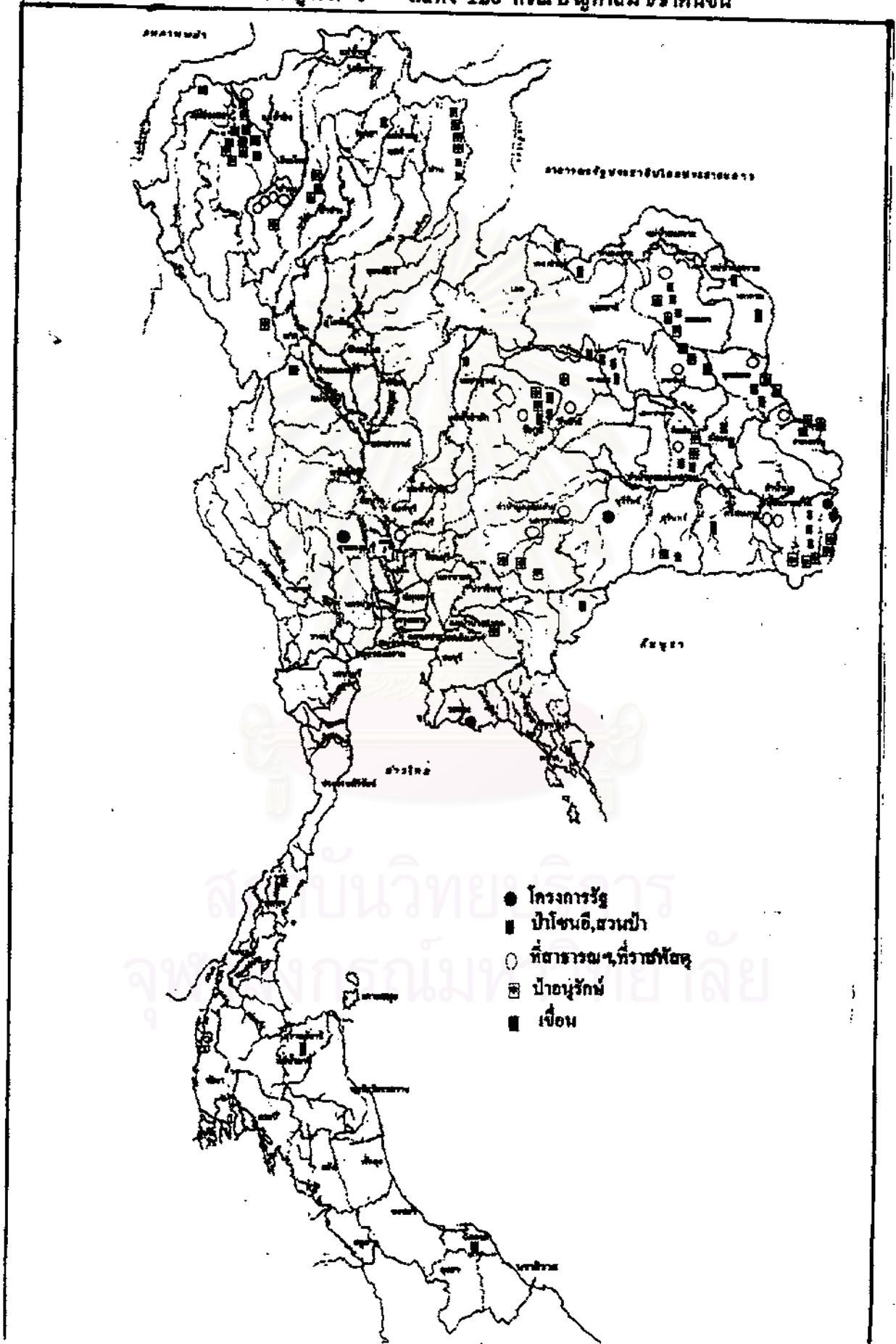
ส่วนการชุมนุมครั้งที่ 2 กรณีปัญหาได้เพิ่มขึ้น 1 กลุ่มปัญหาเป็น 6 กลุ่มปัญหา และข้อเสนอในเชิงนโยบาย กฎหมายอีกกลุ่มหนึ่ง กลุ่มปัญหาที่เพิ่มขึ้นได้แก่ กลุ่มปัญหาของเครือข่าย

เกษตรกรรมทางเลือกและประมงขนาดเล็กภาคใต้ และกรณีปัญหาได้เพิ่มขึ้นจาก 56 ปัญหา เป็น 125 ปัญหา กรณีปัญหาได้ขยายพื้นที่ปัญหาออกไปสู่ภูมิภาคต่างๆ อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น จำนวนจังหวัดได้เพิ่มขึ้นจาก 21 จังหวัดเป็น 35 จังหวัด (ในจำนวนนี้ไม่นับรวมสหพันธรัฐประมงพื้นบ้านที่มีเครือข่าย 13 จังหวัดในภาคใต้ และเครือข่ายเกษตรทางเลือก) มีจำนวนครัวเรือนผู้เดือดร้อนในเครือข่ายโดยประมาณ 36,100 ครัวเรือน และจำนวนผู้เดือดร้อนโดยประมาณ 180,500 คน (ประมาณจากการเฉลี่ยครอบครัวละ 5 คน) และมีกรณีปัญหาที่เกยอยู่ในสภย.อ.เข้ามาสู่เครือข่าย สมัชชาคนจนจำนวน 14 กรณี ส่วนใหญ่เป็นกรณีปัญหาป่าไม้ที่ดิน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ที่ ๘ แสดง 125 กรณีปัญหาชนชาคนจน

ตารางที่ 6 แสดงกรณีปัญหา คริวเรือน และผู้เดือดร้อนในสมัชชาคนจนของการชุมนุมยกที่ 2

กลุ่มปัญหา	จำนวน(กรณี)	จำนวนคริวเรือน (โดยประมาณ)	จำนวนผู้เดือดร้อน (โดยประมาณ)
1. กลุ่มป่าไม้-ที่ดิน*	93	21,900	109,500
2. เชื้อน	16	11,100	55,500
3. โครงการรัฐ	5	1,300	6,500
4. ชุมชนแออัด	8	1,800	9,000
5. ผู้ป่วย	1	***	***
6. เครื่องข่ายเกษตรทางเลือก	1	***	***
7. เครื่องข่ายประมงขนาดเล็ก**	1	***	***
รวม	125	38,100	180,500

ที่มา : ข้อมูลจากการประมวลสรุปเอกสารสรุปปัญหาและข้อเรียกร้องโดยสมัชชาคนจน รวมทั้งการสัมภาษณ์ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน และพ่อครัวใหญ่

หมายเหตุ * สมทบระหว่างการชุมนุม 2 กรณี

** สมทบระหว่างการชุมนุม 1 กรณี

*** ระบุชัดเจนไม่ได้

กลุ่มปัญหาป่าไม้-ที่ดิน ได้มีการเข้าร่วมของเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือซึ่งเป็นปัญหาป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินชาวบ้าน 27 กรณี จำนวน 107 หมู่บ้าน และปัญหาที่สาธารณประโยชน์อีก 5 ภาคได้ มีจำนวนกรณีปัญหา 3 กรณีได้มีการเข้าร่วมของสหพันธ์ประมงขนาดเล็กภาคใต้ 13 จังหวัด(ซึ่งนับเป็น 1 กรณี-ผู้วิจัย) และเชื้อนใหญ่ 2 เชื้อนคือ เชื้อนสายบุรี จ.ปัตตานี และเชื้อนน้ำหัก จ.สุราษฎร์ธานี ภาคตะวันออกมีการเข้าร่วมของชาวบ้านในเขตป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก กรณีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อ.ท่าตะเกียบ จ.ฉะเชิงเทรา ในภาคกลาง คือ กรณีการเข้าร่วมของปัญหาที่สาธารณประโยชน์หนองยายไต้ะ จ.ลพบุรี

ตารางที่ 7 แสดงกลุ่มปัญหาสามัญชนจน จำแนกตามกลุ่มปัญหา

ภาค	ป่าไม้-ที่ดิน	โครงการรัฐ	เขื่อน	ตัม	ผู้ป่วยฯ	เกษตรทางเลือก	ประมง	รวม
1. อีสาน	59	3	12	-	-	(1)	-	74
2. เหนือ	32	-	1	4	-	(1)	-	37
3. ได้	-	-	3	-	-	(1)	1	4
4. กลาง	1	1	-	-	-	(1)	-	2
5. ตะวันออก	1	1	-	-	-	(1)	-	2
6. กทม.	-	-	-	4	1	1*	-	6
รวม	93	5	16	8	1	1	1	125

ที่มา : ข้อมูลจากการประมวลสรุปเอกสารสรุปปัญหาและข้อเรียกร้องโดยสามัญชนจน
หมายเหตุ * เครื่องย้ายเดียวแต่มีพื้นที่ทุกภาค

ตารางที่ 8 แสดงกลุ่มปัญหาป่าไม้-ที่ดินแยกตามภาค

ภาค	ที่สาธารณฯ/ที่ราชพัสดุ	ป่าอนุรักษ์	โซนอี	คอก.	สวนป่ายูคาฯ	รวม
1. อีสาน	14	25	13	(5)**	7	59
2. เหนือ	5	25	2*	-	-	32
3. ได้	-	-	-	-	-	-
4. กลาง	1	-	-	-	-	1
5. ตะวันออก	-	1	-	-	-	1
6. กทม.	-	-	-	-	-	-
รวม	20	51	16	(5)	7	93

ที่มา : ข้อมูลจากการประมวลสรุปเอกสารสรุปปัญหาและข้อเรียกร้องโดยสามัญชนจน .

การเข้าร่วมของกลุ่มปัญหาของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกและประมงขนาดเล็กภาคใต้ มีนัยสำคัญตรงที่ให้เห็นถึงการขยายขอบเขตของปัญหาในเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่สำคัญ คือ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะทิศทางนโยบายการส่งเสริมประมงขนาดใหญ่ที่ทำลายวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านที่ดำรงอยู่ด้วยประมงขนาดเล็ก ซึ่งกรณีปัญหาสหพันธ์ประมงพื้นบ้านกำลังเผชิญอยู่ก็คือ การทำอวนรุนอวนลากของประมงเชิงพาณิชย์ และทิศทางนโยบายอุตสาหกรรมการเกษตรที่ส่งเสริมและหรือก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ที่เครือข่ายเกษตรทางเลือกได้มีข้อเสนอให้รัฐบาลทบทวนทิศทางและนโยบายการเกษตรดังกล่าวนี้

ภายหลังการจัดตั้งสมัชชาคนจนได้มีกิจกรรมการเคลื่อนไหว เช่น การคัดค้านโรงไฟฟ้าพลังขยะ-ลิกไนต์ อ.หางดง จ.เชียงใหม่ การคัดค้านการก่อสร้างศูนย์ราชการโพธิ์เขียว จ.สุพรรณบุรี การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้ที่ประชุมเอเชีย-ยุโรป (อาเซม) พุดถึงปัญหาคนจน ปัญหาสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ สมัชชาคนจนยังได้จัดทำข้อเรียกร้องในกรณีปัญหาต่างๆ ขึ้นต่อรัฐบาลบรรหารอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เดือนธันวาคม 2538 ถึงเดือนมีนาคม 2539 แต่ไม่ได้รับการแก้ปัญหา จนในที่สุดได้ตัดสินใจเปิดการประชุมใหญ่ในวันที่ 26 มีนาคม 2539 โดยเรียกว่า “มหกรรมทวงสัญญาสมัชชาคนจน” (26 มี.ค.-23 เม.ย.2539) ที่ทำเนียบรัฐบาล มีผู้เข้าร่วมการประชุม 11,000 คน เพื่อกดดันให้รัฐบาลเปิดการเจรจาแก้ไขปัญหา โดยรัฐบาลบรรหารได้เปิดโต๊ะเจรจากับสมัชชาคนจน และมีมติกรม. 22 เม.ย.2539 ยอมรับคิดว่าโครงการของรัฐได้ทำให้ประชาชนเดือดร้อนและรัฐจะดำเนินการพิจารณาขอชดเชยให้แก่ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบพัฒนาตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณีปัญหาโดยมีการตั้งคณะกรรมการต่างๆ การชุมนุมครั้งนี้จะเรียกว่า “การชุมนุมยกที่ 1”

อย่างไรก็ดี หลังยุติการประชุมเมื่อวันที่ 23 เม.ย.2539 สมัชชาคนจนได้ติดตามประสานงานเพื่อให้รัฐบาลดำเนินการตามข้อตกลง แต่คณะกรรมการต่างๆ ที่แต่งตั้งโดยรัฐบาลดำเนินการแก้ปัญหาอย่างล่าช้าจนทำให้สมัชชาคนจนเปิดการประชุมเพื่อกดดันรัฐบาลอีกครั้งที่หน้าทำเนียบรัฐบาลระหว่างวันที่ 13-19 สิงหาคม 2539 หรือที่เรียกว่า “เวทีประชาชนทวงสัญญา 100 วันสมัชชาคนจน” จนกระทั่งนายบรรหาร ศิลปอาชานายกรัฐมนตรีได้ประกาศยุบสภาทำให้ไม่มีการดำเนินการแก้ปัญหาของสมัชชาคนจนแต่อย่างใดเพราะนักการเมืองมุ่งแต่หาเสียงเลือกตั้ง สมัชชาคนจนจึงได้ชุมนุมอีกครั้งโดยเรียกว่า “การชุมนุมตรวจราชการ” ระหว่างวันที่ 14 ตุลาคม -7 พฤศจิกายน 2539 เพื่อกดดันให้กลไกราชการเร่งรัดการแก้ไขปัญหา หลังการเลือกตั้งและการจัดตั้งรัฐบาลใหม่โดยพรรคความหวังใหม่เป็นแกนนำและพลเอกชวลิต ยงใจยุทธเป็นนายกรัฐมนตรี

สมาชิกรวมกันได้กำหนดการประชุมใหญ่ในวันที่ 25 มกราคม 2540 เพื่อเจรจากับรัฐบาลพลเอกชวลิต การประชุมได้ยืดเยื้อถึง 99 วัน (25ม.ค.-2 พ.ค.2540) และได้ข้อตกลงจากการเจรจามติคณะรัฐมนตรีทุกกรณีปัญหา

เครือข่ายในสมาชิกรวมกันทั้ง 6 เครือข่าย จึงดำเนินการรวมตัวกันของเครือข่ายย่อยๆ ที่ผ่านการต่อสู้มาอย่างต่อเนื่องยาวนานทั้งสิ้น ดังเช่น เครือข่ายเขื่อน ได้พัฒนามาจากการต่อสู้ของชาวบ้านในชุมชนที่ได้รับผลกระทบแต่ละเขื่อนรวมตัวเป็นสมาชิกรวมกันภาคอีสาน-ภาคเหนือ-ภาคใต้ และก่อตั้งเป็นสมาชิกรวมกันแห่งชาติ ซึ่งเป็นเครือข่ายหนึ่งของสมาชิกรวมกันในปัจจุบัน เครือข่ายปัญหาป่าไม้-ที่ดิน ผ่านประสบการณ์การเคลื่อนไหวต่อสู้ในแต่ละภาค เช่น ภาคอีสาน ได้มีการต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ทั้งที่ทำกินมาตั้งแต่ช่วงปี 2530 ปัญหาการอพยพชาวบ้านออกจากป่าของโครงการ คอก. ฯลฯ จนเกิดเป็นคณะกรรมการชาวบ้านแก้ปัญหาที่ดินทำกิน 47 ป่า ใน 17 จังหวัดภาคอีสาน และสมาชิกรวมกันชาวไร่อีสานฯ ฯลฯ

สมาชิกรวมกันจึงสามารถเป็นตัวแทนที่สามารถสะท้อนภาพของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมโดยรวมซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเติบโตขององค์กรนอกระบบราชการในชนบทที่เข้ามามีบทบาทในการแข่งขันอำนาจการเมืองด้วยการเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการตัดสินใจเชิงนโยบาย และเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับรัฐได้เป็นอย่างดี

3.4.3 ลักษณะของเครือข่าย

สมาชิกรวมกันมีลักษณะที่เหมือนกับขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมดังที่ได้พิจารณามาแล้วคือ มีลักษณะร่วมระหว่างชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นชนบท กับคนชั้นกลางในเมือง กล่าวคือนักอนุรักษ์ NGO นักวิชาการ ฯลฯ ซึ่งได้เข้าไปร่วมในการประสาน เสริมสร้างให้เกิดองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง จากแผนภูมิที่ 7 จะเห็นได้ว่า ในเครือข่ายย่อยแต่ละเครือข่ายจะประกอบด้วย NGO ในระดับพื้นที่ซึ่งทำงานร่วมกับองค์กรชาวบ้านในทุกเครือข่าย ดังกรณีเครือข่ายเขื่อน มีหน่วยงานสำคัญคือ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และกลุ่มเพื่อนประชาชน ซึ่งได้มีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมสิ่งแวดล้อมเพื่อหนุนเสริมการสร้างเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน จนเกิดเป็นสมาชิกรวมกันแห่งชาติ และเข้ามารวมตัวกันเป็นสมาชิกรวมกันในที่สุด

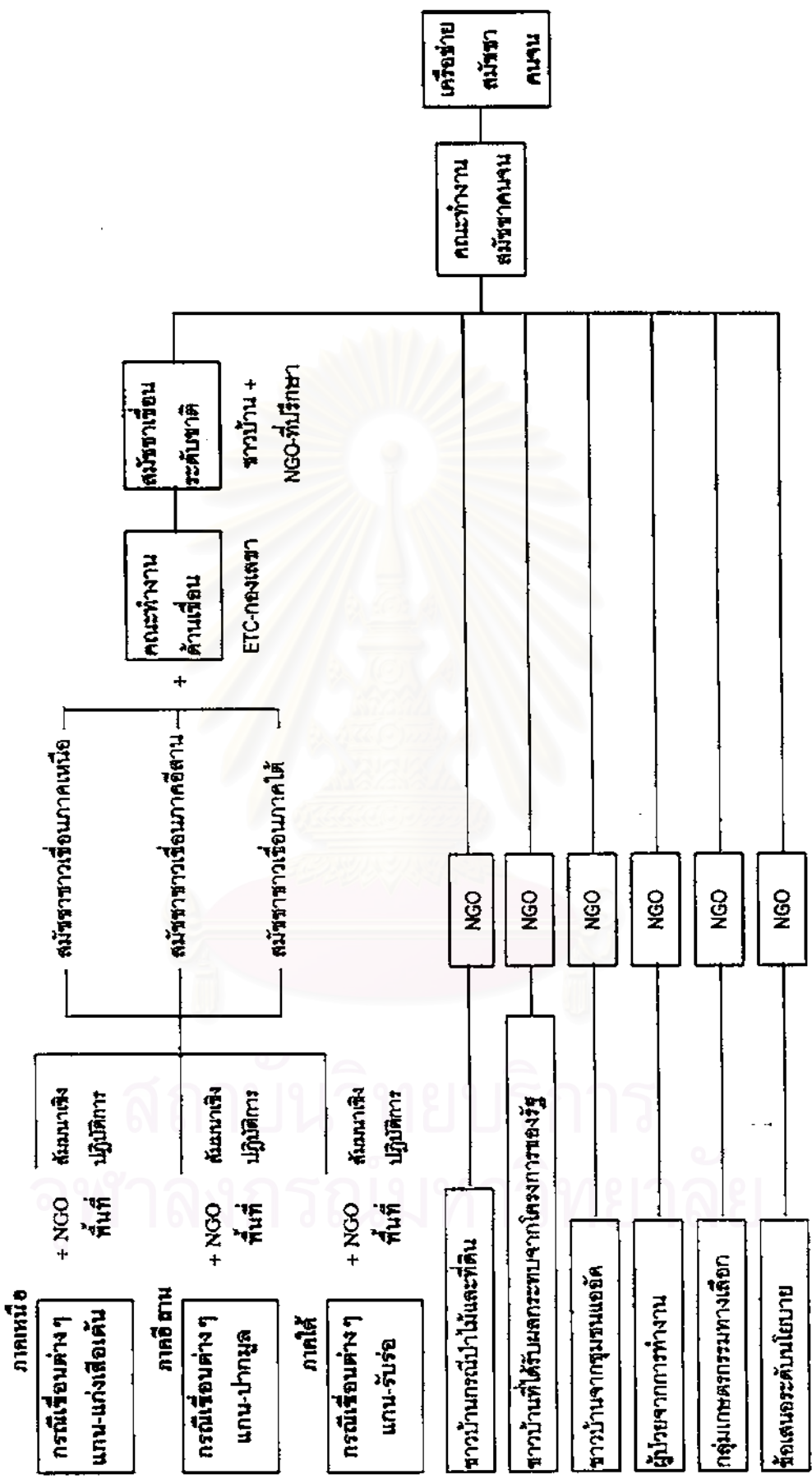
นอกจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน NGO และ นักวิชาการยังทำหน้าที่สำคัญในการรวบรวมกรณีปัญหาข้อเรียกร้องและเชื่อมโยงสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมในเชิงสาธารณะ และยกระดับข้อเรียกร้องในเชิงนโยบาย ดังจะเห็นว่า ในกลุ่มปัญหาปัจจุบัน 7 กลุ่ม ได้มีกลุ่มปัญหาข้อเสนอในเชิงนโยบายและกฎหมาย ซึ่งได้แก่ การผลักดันพ.ร.บ.ป่าชุมชน นโยบายเกี่ยวกับการถือครองที่ดิน ฯลฯ (ดูรายละเอียดในบทที่ 7) และอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มปัญหาดังกล่าวนี้ เป็นความรับผิดชอบ NGO และนักวิชาการ ส่วนผู้นำชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อยมาก

กล่าวโดยสรุป ลักษณะสำคัญของเครือข่ายสมัชชาคนจนก็คือ ประกอบด้วยชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นคนจนที่อยู่ชายขอบของสังคม คือ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตป่า ชุมชนลุ่มน้ำ ที่พึ่งพิงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ชาวประมงขนาดเล็กบริเวณชายฝั่ง คนจนในเมือง ฯลฯ กับพันธมิตรซึ่งเป็นคนชั้นกลางในเมือง ซึ่งได้แก่ นักอนุรักษ์ NGO นักวิชาการ นิสิตนักศึกษา ฯลฯ ซึ่งสานกันเป็นเครือข่าย และร่วมกันเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อปกป้องสภาพแวดล้อมธรรมชาติร่วมกัน

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 7 แสดงโครงสร้างการทำงานในลักษณะเครือข่ายของสมาชิกคนจน (เน้นกลุ่มเชื่อม)

ที่มา : ฉันทนา บรรพศิริโชติ และอุษณีย์ ศิริสุนทรโอบุญ, 2540 : 28

3.5 สรุปท้ายบท

จากที่ได้พิจารณาการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชนบท จะเห็นได้ว่า นอกเหนือจากการเกิดสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยในช่วงสั้นๆ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และได้มีการวิเคราะห์กันว่าเป็นการจัดตั้งและระดมโดยขบวนการนิสิตนักศึกษา การรวมกลุ่มในชนบทก็เป็นไปในลักษณะของ “พหุนิยมแบบจำกัด” คือ ควบคุมกำกับโดยรัฐ หรืออยู่ภายใต้การจัดตั้งระดมโดยนักการเมืองเพื่อใช้เป็นมคิมหาชนในเคลื่อนไหวทางการเมือง จนกระทั่งหลังวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ 2520 และรัฐได้ใช้กลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกนำความเจริญเติบโต (export-led growth) ซึ่งนำมาสู่ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในชนบทอย่างกว้างขวาง ดังสถิติการเดินขบวน ชุมนุมประท้วงที่เพิ่มสูงขึ้นตั้งแต่ในช่วงรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นต้นมา

ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งเป็นจุดๆ ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้น ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่มีปัญหาจากรากเหง้าเดียวกัน ได้มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ความเจ็บปวด และประสบการณ์การต่อสู้ และร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้เป็นเครือข่ายขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมที่กว้างขวาง การพิจารณาในบทนี้จึงทำให้พอมองเห็นภาพของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย คือ เครือข่ายที่มีฐานอยู่ที่ชุมชนชาวบ้านในชนบทที่มารวมตัวกันเพื่อปกป้องสภาพดำรงชีพ (livelihood) ซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ ที่เข้ามาแย่งชิงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่วิถีชีวิตของชุมชนพึ่งพิง และพันธมิตรร่วมกับคนชั้นกลางในเมืองคือ นักอนุรักษ์ NGO นักวิชาการ ฯลฯ การรวมกลุ่มในลักษณะของขบวนการฯ ดังกล่าวนี้ ได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในชนบทยุคปัจจุบัน โดยมีสมาชิกคนจนเป็นตัวแทนที่สามารถสะท้อนให้เห็นภาพโดยรวมได้

การพิจารณาในบทนี้จึงทำให้พอมองเห็นภาพขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม และกรณีสมาชิกคนจน ในบทต่อไปคือบทที่ 4, 5 และ 6 ผู้วิจัยจะตอบคำถามวิจัยและสมมติฐานแรกว่า เหตุใดจึงเกิดขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม มีเงื่อนไขปัจจัยอะไร